

Werken met

Conceptondersteunende

Communicatie

bij mensen met autisme

Handleiding

Tonny Brands
Wilma Denteneer - van der Pasch
Kim van de Sande
Marlou Versteegen

In 2007 schreven we een eerste inleiding tot Conceptondersteunende Communicatie met als doel inzicht te geven in autismspectrumstoornissen en in een fundamenteel kenmerk ervan: de problematiek van waarneming en communicatie. Deze inleiding diende als onderlegger voor een klinische vaardigheidstraining om professionals te leren vanuit dit inzicht communicatie op maat te ondersteunen voor de telkens terugkerende problemen met conceptwaarneming.

Ondersteuning bij conceptwaarneming is niet alleen nodig bij het communiceren van nieuwe betekenissen, maar ook bij concepten die 'anders' begrepen blijken te zijn dan we in onze spontane communicatie hebben bedoeld. Onaangepaste communicatie ontnemt mensen met autisme fundamentele kansen tot ontwikkeling. Onbegrepen of anders begrepen communicatie leidt tot angsten en frustraties en wordt een voedingsbodem voor emotionele en psychische problematiek.

Om onze communicatie beter te leren afstemmen op mensen met autisme is nauwkeurig onderzoek naar die andere manier van waarnemen en betekenis verlenen het noodzakelijke vertrekpunt.

Er werden onderzoeksinstrumenten ontwikkeld die niet alleen rekening houden met het autisme, maar ook met de gevolgen van autisme in combinatie met doofheid, slechthorendheid, slechtziendheid of blindheid.

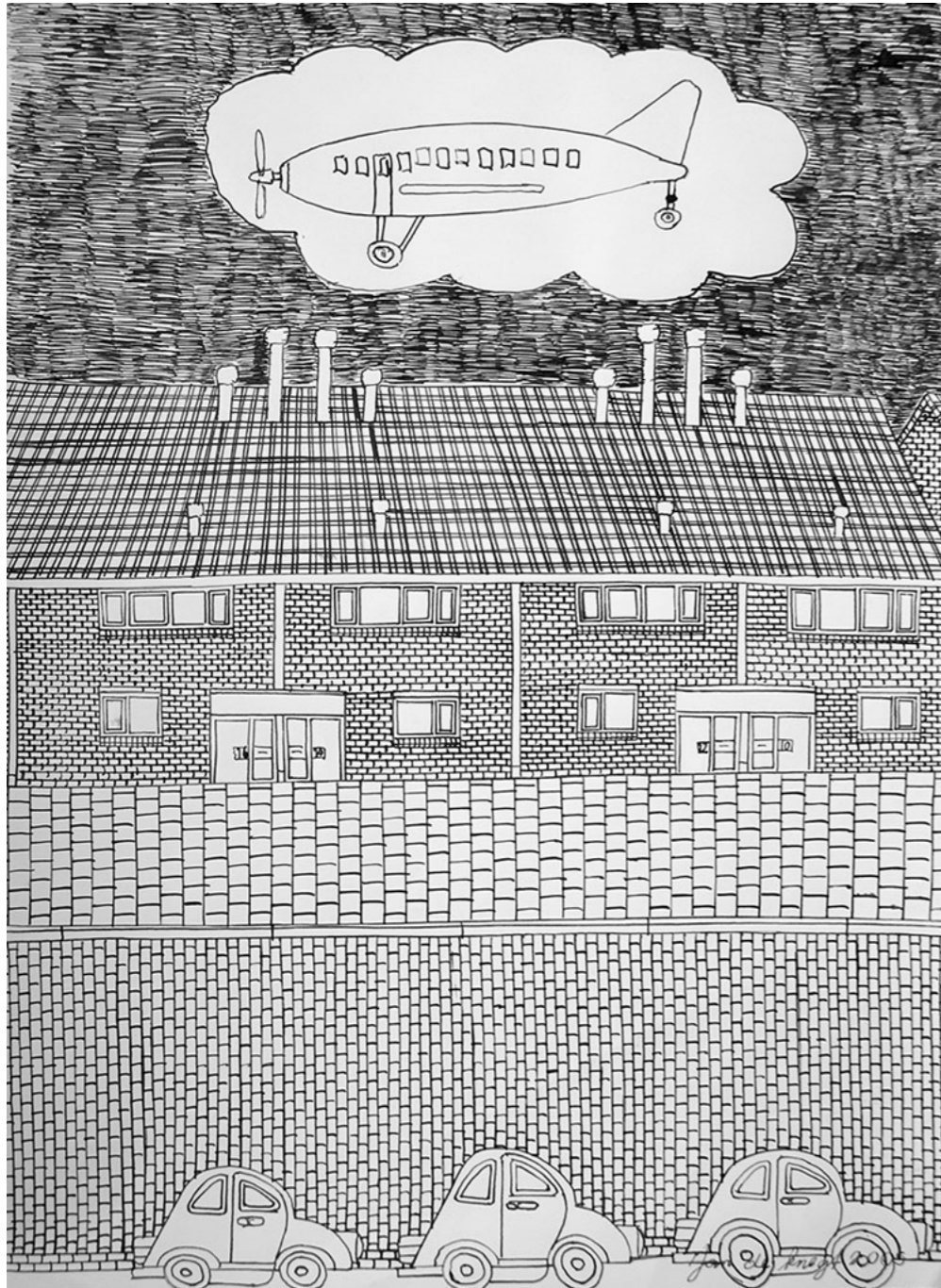
Inmiddels is zowel in de zorg als in het onderwijs ruime ervaring opgedaan met ondersteuning van conceptwaarneming bij mensen met een autismspectrumstoornis, en al dan niet bijkomende zintuiglijke beperkingen, en zowel bij kinderen als volwassenen. Er werden lange termijn studies gedaan waarbij de positieve effecten van Conceptondersteunende Communicatie konden worden vastgesteld.

In 2015 is een update gemaakt om door middel van een iBoek een directe vertaalslag naar de praktijk mogelijk te maken. Omdat ontwikkelingen snel gaan en inzicht verder toeneemt, een nieuwe versie zodat u zo actueel mogelijk geïnformeerd blijft.

Maart 2017

Roger Verpoorten
Wilma Denteneer - van der Pasch

Mensen met een autismespectrumstoornis (verder: autisme) ondervinden grote problemen met waarneming en informatieverwerking. Dat leidt niet alleen tot problemen met waarnemen van zintuiglijke prikkels, maar ook tot problemen met het verlenen van betekenis aan dat wat wordt waargenomen.

Het gevolg kan zijn dat in de communicatie bepaalde concepten of betekenissen door mensen met autisme anders of niet worden begrepen. Als communicatieconcepten niet worden begrepen zoals de omgeving deze bedoelt, ontstaat een voedingsbodem voor miscommunicatie, verminderde zelfstandigheid, verminderde sociale participatie, negatieve stemmingen, een laag zelfbeeld en soms (ernstige) gedragsproblemen.

Conceptondersteunende Communicatie, ook wel afgekort als CoC, is een interventie waarbij op een methodische manier ondersteunende communicatie wordt ingezet voor mensen met autisme die in de communicatie met hun communicatiepartners (ouders, leerkrachten, begeleiders, leeftijdgenoten, etc.) zijn vastgelopen.

De interventie heeft tot doel de communicatie tussen de persoon met autisme en zijn/haar communicatiepartner op een succesvolle manier te laten verlopen. Dit gebeurt door betekenissen binnen de communicatie (zogenoemde communicatieconcepten) dusdanig te verduidelijken, dat ze

door beide partners op eenzelfde manier kunnen worden begrepen en gebruikt. Het helpt de persoon met autisme bij het adequaat betekenis verlenen aan de wereld waarin hij/zij leeft. Dat vergroot de zelfstandigheid, de zelfbepaling en de redzaamheid én het bereiken van leerdoelen (Isarin, 2011).

Door middel van handelingsgerichte diagnostiek wordt Conceptondersteunende Communicatie op maat aangeboden. Er wordt gewerkt met een plan dat stapsgewijs doorlopen wordt, zodat communicatievormen ingezet kunnen worden die aansluiten bij het niveau waarop de persoon met autisme betekenis kan(leren) verlenen, in een omgeving die aansluit bij zijn/haar specifieke waarneming.

De methodiek is door Wilma Denteneer-van der Pasch en Roger Verpoorten (2007) ontwikkeld en beschreven. Hun basisboek is inmiddels niet meer verkrijgbaar, maar de methodiek wordt binnen Kentalis nog altijd gebruikt in de zorg voor mensen waarbij een zintuiglijke beperking, meervoudige communicatieve beperking of een taalontwikkelingsstoornis, gepaard gaat met autisme.

Conceptondersteunende Communicatie kan worden ingezet bij iedereen met autisme die problemen ondervindt in de communicatie, ongeacht de leeftijd, het cognitieve ontwikkelingsniveau, het niveau van de spraak- en taalontwikkeling, de aard van de zintuiglijke beperking of andere mogelijk voorkomende problematieken.

Tot nu toe is Conceptondersteunende Communicatie met name ingezet bij jongere kinderen met autisme, bij jongeren met autisme én volwassenen waarbij autisme gepaard gaat met een zintuiglijke beperking en/of een verstandelijke beperking.

Vanuit ons werk binnen Kentalis kregen we regelmatig signalen over de behoefte aan een handleiding voor medewerkers en ouders. Een handleiding waarin de achtergronden van de methodiek zo worden uitgelegd dat meteen een concrete link kan worden gelegd naar de dagelijkse praktijk.

Dit iBoek is de vervulling van de reeds lang gekoesterde wens om een voor iedereen toegankelijke handleiding te maken, zodat Conceptondersteunende Communicatie voor praktijkwerkers en ouders meer wordt dan een theorie. We hopen dat deze handleiding bijdraagt aan een bredere toepassing van Conceptondersteunende Communicatie bij mensen met autisme.

We hebben gekozen voor een iBoek omdat deze vorm tegemoet komt aan de vraag van medewerkers en ouders om een flexibel te gebruiken naslagwerk te maken. Een handleiding waar de gebruiker gemakkelijk doorheen kan bladeren, filmpjes kan bekijken en met één vingertik terecht komt op de gewenste plek. Daarmee is het een hulpmiddel voor de dagelijkse praktijk: overzichtelijk en eenvoudig in het gebruik.

Omdat Conceptondersteunende Communicatie alleen maar begrepen kan worden vanuit kennis en inzicht in autisme, staat autisme in het eerste hoofdstuk centraal. We staan stil bij wat autisme is en bij de problemen die mensen met autisme ervaren op het gebied van waarneming, informatieverwerking, betekenisverlening, taal en communicatie, ook wel aangeduid als WIBTC.

Hoofdstuk 2 beschrijft het diagnostisch onderzoek dat nodig is voordat gewerkt kan worden met Conceptondersteunende Communicatie. Het gaat om onderzoek naar: sensorische informatieverwerking, het niveau van betekenisverlening, de waarneming van communicatievormen, het begrijpen van taal en communicatie.

In het derde hoofdstuk staan we stil bij de definitie van het begrip 'concept'. Wat is een concept en uit welke deelelementen bestaat een concept? Ook kijken we naar de invloed van de context op de conceptwaarneming.

In hoofdstuk 4 beschrijven we systematisch de zeven stappen van Conceptondersteunende Communicatie. We sluiten af met een praktijkvoorbeeld: wat waren de stappen van DJ?

Het vijfde hoofdstuk geeft een overzicht van het wetenschappelijk onderzoek dat is verricht naar de effectiviteit van Conceptondersteunende Communicatie.

Het zesde en laatste hoofdstuk geeft een overzicht van alle in dit iBoek gebruikte filmpjes over Conceptondersteunende Communicatie.

In alle hoofdstukken kan de gebruiker meteen doorklikken naar (ondertitelde) filmbeelden. De beelden zijn afkomstig van YouTube, dvd's of televisieprogramma's of komen uit de dagelijkse praktijk van Kentalis. Sommige opnames zijn gemaakt tijdens de implementatie van de ondersteuning. Ze zijn authentiek, maar daardoor soms wat minder van kwaliteit. Er zijn voorbeelden van kinderen, jongeren en volwassenen met autisme én waarbij autisme gepaard gaat met een zintuiglijke beperking, een taalontwikkelingsstoornis en/of een verstandelijke beperking.

De voorbeelden helpen om een vertaalslag te maken van de theorie naar de praktijk en om toepassingen te leren kennen uit deze praktijk.

We willen benadrukken dat deze handleiding geen kookboek is met kant en klare recepten die van begin tot eind kunnen worden overgenomen. Conceptondersteunende Communicatie is altijd ondersteuning op maat van de persoon!

Het volgen van scholing vinden we voor het goed kunnen toepassen van Conceptondersteunende Communicatie erg belangrijk. Kentalis biedt hiervoor klinische vaardigheidstrainingen aan. Via e-mail kan hulp en ondersteuning gevraagd worden bij het inzetten van de methodiek (coc@kentalis.nl).

We willen graag alle kinderen, volwassenen, ouders en medewerkers bedanken die hun medewerking hebben verleend aan het tot stand komen van dit boek.

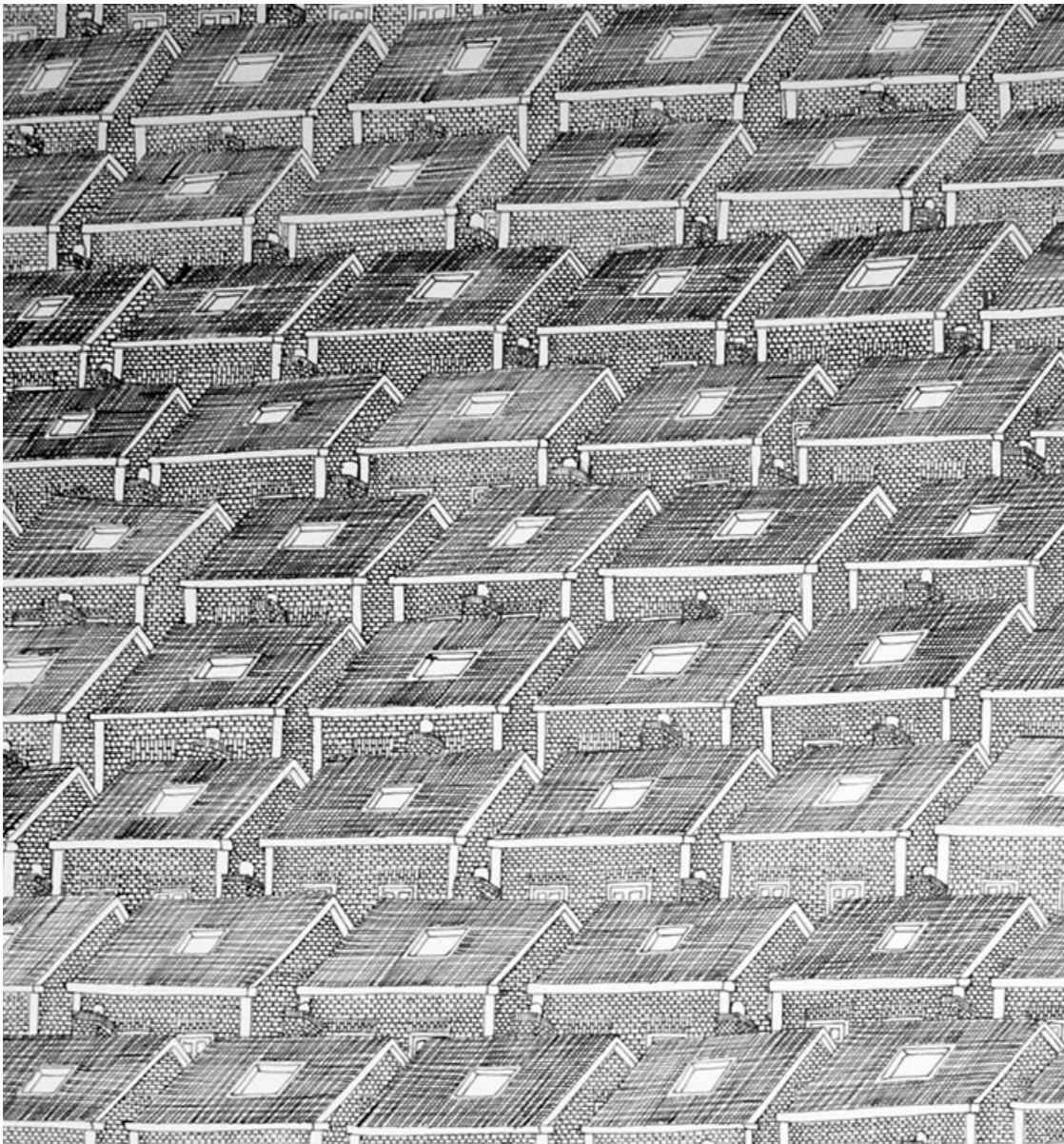
Maart, 2017

Tonny Brands, gz-psycholoog

Wilma Denteneer – van der Pasch, gz-psycholoog

Kim van de Sande, orthopedagoog

Marlou Versteegen, logopedist

Algemeen

Wat is autisme?

Waarneming en verwerking van zintuiglijke prikkels

Waarneming en verwerking van betekenissen

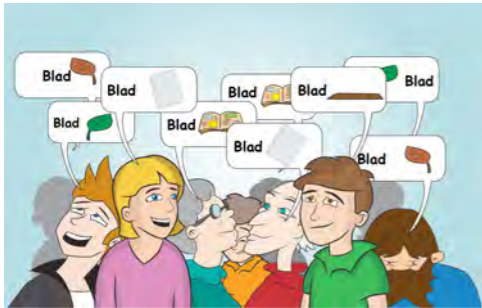
Betekenenissen in taal en communicatie

Autisme en Conceptondersteunende Communicatie

In dit hoofdstuk worden de met autisme verbonden problemen met waarneming, informatieverwerking en betekenisverlening beschreven en wordt aansluitend toegelicht wat de gevolgen ervan zijn voor communicatie en taal.

Om de communicatieproblematiek ten gevolge van autisme in kaart te brengen is het van belang om de communicatie uitgebreider te analyseren, voor beter inzicht en voor interventies op maat. Hierbij wordt het communicatiemodel van Verpoorten (1996) gebruikt.

In de laatste paragraaf van dit hoofdstuk wordt het belang toegelicht van aangepaste ondersteuning in communicatie bij mensen met autisme met de methodiek Concept-ondersteunende Communicatie.

CONCEPTEN EN
MISCOMMUNICATIE

1.2 Wat is autisme?

Autisme is.....

Het is lastig om autisme op een eenvoudige manier kort en volledig te beschrijven. Als je de vraag aan anderen stelt komen er antwoorden als:

- Details worden snel gezien
- Veel last van prikkels
- Geen filters om prikkels te dempen
- Niet tegen veranderingen kunnen
- Structuur nodig hebben
- Moeite met emoties

STOORNIS IN
INFORMATIEVERWERKING

Autisme is een stoornis in de informatieverwerking op hersenniveau.

- Informatie waarnemen begint met het waarnemen via zintuiglijke prikkels. Dit verloopt anders bij mensen met autisme.
- Waargenomen prikkels worden verwerkt in de hersenen. Ook dit verloopt anders bij mensen met autisme.
- De verwerkte prikkels worden in de hersenen vertaald naar een betekenis. En opnieuw: dit verloopt anders bij mensen met autisme. Die andere betekenisverlening leidt tot problemen in taal en communicatie.

Autisme gaat niet over. Ondersteuning is dus een leven lang nodig, maar kan er wel per levensfase anders uit zien.

STREEPJESCODE

DE IJSBERG

Overeenkomsten en verschillen

De kernproblemen van autisme worden beschreven in de DSM-5 (2014). In dit handboek, opgesteld door psychiaters en psychologen uit de hele wereld, worden de volgende kernproblemen van een autismespectrumstoornis genoemd:

- Beperkingen in de sociale communicatie en interactie
- Repetitief gedrag en specifieke interesses of activiteiten.

De DSM-5 onderscheidt drie graden van ernst, afhankelijk van de steun die moet worden geboden in de beide kerndomeinen.

Iedereen met autisme is anders. Sterke en zwakke kanten van mensen met autisme verschillen per persoon en per leeftijd.

Iedere persoon met autisme heeft dus eigenlijk een "eigen streepjescode" (De Bruin, 2004). En omdat er een waaier aan verschijningsvormen van autisme is, moet ondersteuning op maat worden geboden. Om dat te kunnen doen is het van belang niet alleen naar het gedrag te kijken, maar vooral naar oorzaken van dat gedrag.

Het gedrag van iemand met autisme is te vergelijken met het topje van een ijsberg. Je ziet het topje van de ijsberg, maar je weet dat het belangrijkste deel van de ijsberg onzichtbaar is. De oorzaak van het gedrag ligt onder de waterspiegel.

Zoeken naar de oorzaak van gedrag begint aan de basis van de ijsberg. Hoe neemt de persoon met autisme waar, hoe verwerkt hij/zij waargenomen informatie, hoe geeft hij of zij betekenis aan de dingen die worden waargenomen?

1.3 Waarneming en verwerking van zintuiglijke prikkels

Informatieverwerking start met het waarnemen van zintuiglijke *prikkels*. Met de ogen, de oren, de mond, de neus en de huid kun je prikkels van *buitenaf* waarnemen: zicht, gehoor, smaak, geur en tast. Daarnaast zijn er prikkels – zoals honger, dorst en pijn – die je van *binnenuit* waarneemt via de interne zintuigen. De zogenaamde proprio-zintuigen ontvangen signalen van spieren of het evenwichtsorgaan; ze spelen een rol bij houding en beweging.

SENSORISCH WAARNEMEN

Als je kijkt naar een baby zie je dat deze prikkels nog niet kan selecteren: alle prikkels komen binnen. Een baby heeft nog geen filter waarmee hij of zij prikkels kan doseren of negeren. Als een kind ouder wordt, leert het om prikkels te selecteren op basis van betekenis. Belangrijke prikkels worden gehoord, gezien, geroken; onbelangrijke prikkels worden genegeerd. In de loop van hun jeugd leren kinderen steeds beter om de prikkels om zich heen te reguleren, zodat ze niet wordt overspoeld door alle prikkels om zich heen. Dit gebeurt onbewust en automatisch.

Informatieverwerking bij mensen met autisme

De verwerking van zintuiglijke prikkels verloopt bij mensen met autisme op een andere manier. Dat wat ze horen, zien, ruiken, proeven of voelen wordt anders waargenomen en verwerkt (Bogdashina, 2012).

Er kan sprake zijn van:

- Hypersensitiviteit of overgevoeligheid: de prikkels komen veel sterker binnen en kunnen zelfs pijn doen.

Voorbeeld: bepaalde kledingstoffen niet kunnen verdragen, zich niet kunnen concentreren vanwege het tikken van de verwarming.

1.3 Waarneming en verwerking van zintuiglijke prikkels

- Hyposensitiviteit of ondergevoeligheid: de prikkels komen nauwelijks binnen.
Voorbeeld: iemand lijkt doof te zijn, terwijl het gehoor intact is of reageert nauwelijks op pijn.
- Wisselende over- en ondergevoeligheid.
Voorbeeld: het ene moment zoekt iemand het licht op en het andere moment kan hij licht niet verdragen.

Mensen met autisme vinden het moeilijk om alle prikkels die binnenkomen bij elkaar te brengen en alleen de aandacht te richten op de prikkels die belangrijk zijn op dat moment. Ze hebben moeite met het filteren, selecteren en negeren van prikkels, waardoor er problemen in de sensorische informatieverwerking ontstaan. Veel mensen met autisme nemen bij voorkeur één prikkel tegelijk waar en niet meer prikkels tegelijkertijd. Bij gelijktijdige prikkels ontstaat al snel overprikkeling, waardoor de neiging om zich slechts op één prikkel te richten nog sterker wordt. Het wordt een overlevingsstrategie.

Informatieverwerking: voorbeelden

In haar boek *Waarneming en zintuiglijke ervaringen bij mensen met autisme en Aspergersyndroom* (2012) beschrijft Olga Bogdashina hoe haar zoon met het syndroom van Asperger op jonge leeftijd geen huilende baby's kon aanpakken. Wanneer hij een kinderwagen zag in het park liep hij er vliedendsnel naartoe en gaf de baby een mep... Die begon dan (voorspelbaar) meteen te huilen!

Waar klaas ook zit, in de klas of thuis... een stofzuiger in de buurt, hoe ver weg ook, hij heeft deze altijd meteen gehoord. Hij maakt er altijd een opmerking over en blijft er gespannen naar luisteren... zolang deze hoorbaar blijft. Het heeft geen zin te proberen hem ondertussen bij de les te houden, want 'stofzuigers gaan altijd voor'.

Gernie Stoppelenburg, een moeder met ASS, getuigt: 'Op kantoor kon ik het plots doorschudden van een papertje door een collega absoluut niet verdragen. Het sneed telkens als een mes door mijn hoofd. Het doet me terugdenken aan de pijn van acute middenoorontsteking uit mijn kindertijd'.

Kees Montma, toch een zweefvlieger, vertelt hoe 'een beetje blind' tijdens een boswandeling al door zijn ogen kan razen, alsof het al een stormwind betrof. Een voorbij rijdende brommer tijdens een stadswandeling is onverdraaglijk... vergalt alle verdere wandelplezier... de brommer zou immers nog eens kunnen terugkeren...

Niels een tienjarige jongen met ASS, is slechthorend. Hij draagt oorhangers waardoor zijn gehoorverlies sterk wordt gecamoufleerd en waardoor hij in staat is sprak te verstaan. Soms begon hij hard te gillen in de klas. Opgevoerd zomaar. Verbaal ingrijpen van de leraar hielp vaak niet. Hij werd dan even de gang op gestuurd. Daar werd hij snel rustig. Terug in de klas begon hij dan soms ommeze te gillen. Soms ook niet. Tot de leraar uiteindelijk merkte dat het gillen begon als een bepaalde mededeling hardop begon te praten. 'Die had wel een schrijfstemmetje...' besloot de leraar zijn verhaal.

VOORBEELDEN UIT DE PRAKTIJK

HOE IS HET OM OVER STRAAT
TE LOPEN MET ASS?
(YOUTUBE)

1.4 Waarneming en verwerking van betekenissen

Aan de prikkels die we waarnemen geven we betekenis. We gaan verder dan de louter zintuiglijke waarneming: we integreren verschillende prikkels tot één geheel.

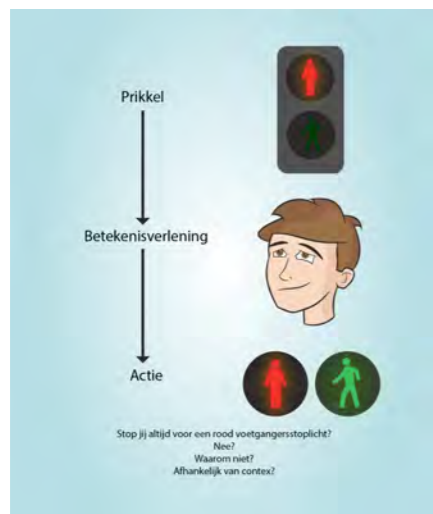
We horen en zien een lepelte vallen. Vanuit verschillende geïntegreerde prikkels zijn we in staat onmiddellijk de betekenis – het lepelte valt – waar te nemen. Deze betekenis slaan we op in ons geheugen. Vervolgens kunnen we op een ander moment vanuit één prikkel (alleen een lepelte horen vallen) in combinatie met het in ons geheugen opgeslagen beeld, betekenis geven aan het geluid.

We passen centrale coherentie toe: we zoeken automatisch, snel en soepel de samenhang en gaan voor de hoogst waarneembare (globale) betekenis. We blijven niet hangen op concrete details.

Kenmerken van betekeniswaarneming bij mensen zonder autisme:

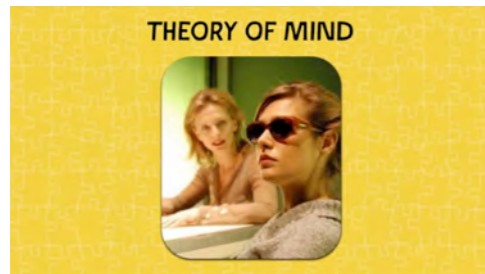
- Ze zoeken de samenhang, zien snel de samenhang, het grotere geheel, vertrekken niet vanuit details;
- Ze voegen uit het geheugen betekenis toe, interpreteren dit tot een geheel met een globale betekenis;
- Ze snappen dat wat wordt waargenomen verschillende betekenissen kan hebben.

Afhankelijk van de context kan een prikkel een andere betekenis krijgen. We nemen prikkels waar vanuit de context en integreren deze met andere prikkels. Vanuit de samenhang kan een betekenis aangepast worden: een rood voetgangersstoplicht is stoppen; of lopen we ook wel eens door? Dit proces verloopt soepel en automatisch.

STOPPEN OF DOORLOPEN?

1.4 Waarneming en verwerking van betekenissen

THEORY OF MIND

EXECUTIEVE FUNCTIES

CENTRALE COHERENTIE

Er is veel geschreven over de andere manier waarop mensen met autisme betekenis verlenen. Er zijn drie theorieën. Geen van deze theorieën kan alle aspecten van autisme verklaren. Ze worden als aanvullend op elkaar gezien.

- Zwakke Theory of Mind (Frith, 1989)

Problemen met het zich inleven in de gedachten en gevoelens van een ander en het kunnen bedenken dat de ander op een andere manier over dingen kan denken.

- Zwakke executieve functies (Ozonoff, 1995)

Problemen met het plannen, organiseren, uitvoeren en oplossen van problemen.

- Zwakke centrale coherentie (Happé & Frith, 2006)

Problemen met het tot een betekenisvol geheel maken van verschillende details.

De drie theorieën samen laten zien hoe de hersenen informatie verwerken, van de waarneming van zintuiglijke prikkels tot betekenisverlening van geïntegreerde informatie uit verschillende zintuigen binnen de communicatie. Ze laten ook zien hoe de andere manier van informatieverwerking bij mensen met autisme tot uiting komt in hun taal en communicatie en in hun gedrag.

Voortbordurend op de theorie van de centrale coherentie beschrijft Peter Vermeulen (2009) de rol van de context bij de informatieverwerking in het menselijk brein. Niets heeft een vaste betekenis, alle betekenissen hangen af van de context. Context helpt ons situaties snel te herkennen. Vermeulen beschouwt contextblindheid als het kernprobleem bij mensen met autisme: ze kunnen moeilijk betekenis verlenen op basis van de context.

1.4 Waarneming en verwerking van betekenissen

MICHELLE:
CENTRALE COHERENTIE

MICHELLE, LUC EN ROB:
EXECUTIEVE FUNCTIES

IVO:
THEORY OF MIND

De betekenisverlening van zintuiglijke prikkels verloopt bij mensen met autisme:

- fragmentarisch
- vanuit concreet waarneembare details
- letterlijk
- onvoldoende vanuit de context
- bij voorkeur mono-sensorisch (met een zintuig tegelijk)
- sequentieel (na elkaar)

Dat uit zich in gedrag:

- prikkels vermijden
- inadequate reacties op emoties
- trage of uitblijvende reactie
- niet begrijpen van de ander (met als gevolg frustratie en boosheid)
- vermoeidheid
- starheid (vasthouden aan het bekende).

Communicatie is de uitwisseling van gedachten, gevoelens, informatie en ideeën tussen mensen. De uitwisseling van betekenissen dus.

Betekenissen kunnen gecommuniceerd worden met woorden. We spreken dan over verbale communicatie of talige communicatie. Spraak is de meest gebruikte verpakkingsvorm van verbale communicatie. Maar ook gebarentaal, braille, schrift en pictogrammen behoren tot de verbale of talige communicatie.

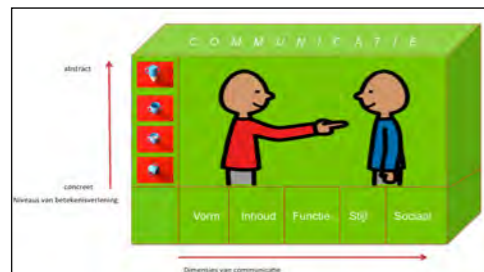
Betekenissen kunnen ook gecommuniceerd worden zonder woorden. We spreken dan over non-verbale communicatie of non-verbale taal, over niet-talige betekenissen. Het zijn betekenissen die zonder woorden worden gecommuniceerd met de taal van het lichaam: gelaatsuitdrukking, houding, mimiek.

Communiceren met elkaar lijkt vanzelfsprekend en gemakkelijk. We doen het elke dag. Maar, als we goed kijken dan zien we dat communicatie een ingewikkeld proces is dat zich afspeelt tussen twee partijen: een zender en een ontvanger. Zender en ontvanger wisselen informatie uit en zijn zich steeds bewust van de aanwezigheid van de ander.

Door de andere manier waarop mensen met autisme waarnemen, informatie verwerken en betekenis verlenen, ontstaan communicatieproblemen (Noens, 2007; Isarin, & Brouwers-Jansen, 2014). Immers begrepen communicatie steunt op uitwisseling van betekenissen.

COMMUNICATIE: UITLEG

COMMUNICATIEMODEL
VERPOORTEN

Het communicatiemodel van Verpoorten

Om de communicatieproblematiek ten gevolge van autisme in kaart te brengen, is het van belang om de communicatie uitgebreider te analyseren. Dit doen we met behulp van het communicatiemodel van Verpoorten (1996).

Dit model beschrijft vijf verschillende dimensies van communicatie (vorm, inhoud, functie, sociaal aspect, stijl) en vier niveaus van betekenisverlening (sensatie, presentatie, representatie, meta-representatie) en hoe we deze geïntegreerd inzetten.

Vijf dimensies van communicatie

Analyse van het communicatieproces laat vijf dimensies zien, die met elkaar verweven zijn en elkaar beïnvloeden.

Vorm

Bij de vormdimensie gaat het om de verpakkingsvorm waarin betekenissen kunnen worden doorgegeven. We kunnen betekenissen verpakken in verbale of talige vormen zoals spraak, schrift, gebaren of verpakken in non-verbale, niet-talige vormen zoals lichaamshouding.

Deze vormen kunnen meer stabiel en concreet zijn – zoals communicatie met voorwerpen of afbeeldingen – of meer vluchtig en snel zoals spraak, gebaren of lichaamstaal.

Inhoudsdimensie

Bij deze dimensie gaat het om de inhoudelijke informatie in de communicatie, de boodschappen die tussen de partners kunnen worden uitgewisseld. Dit kan op verschillende betekenisniveaus gebeuren en variëren van concreet aanwijsbare informatie in bijvoorbeeld aanwezige voorwerpen tot hoog abstract taalgebruik in gesproken taal.

Functiedimensie

Wie communiceert, zendt een boodschap uit en verstuurt informatie met een bepaalde bedoeling. De functionele dimensie betreft het doel of de intentie van de communicatie. Het is de gebruiksfuncties of pragmatiek van communicatie. Communicatie kan onder andere de volgende functies hebben: aandacht vragen, een hulpvraag stellen, een antwoord krijgen of geven, uitdrukken van gevoelens, informatie zoeken of vragen, weigeren of afwijzen.

Sociale dimensie

Communicatie is per definitie sociaal gedrag en bevat altijd ook een relationeel aspect. Geslaagde communicatie is dan ook een aan de partner aangepast proces. Dit veronderstelt dat we sociale betekenissen in onze communicatiepartner kunnen waarnemen en onze communicatie daarop afstemmen. Als we bijvoorbeeld de weg moeten vragen aan één persoon tussen veel onbekende voorbijgangers is sociale inschatting meteen belangrijk en subtiel: veiligheid en de kans op bekendheid met de omgeving proberen we van te voren in te schatten op basis van vooral non-verbaal waargenomen sociale kenmerken (vrouw met kinderwagen, komt waarschijnlijk uit de buurt).

Stijldimensie

Ook de manier waarop een boodschap wordt uitgedrukt – zowel verbaal als niet-verbaal – is medebepalend voor de communicatie. We houden afstand of raken aan, maken oogcontact, spreken luider en gesticuleren uitdrukkelijker of juist niet. We versnellen of vertragen bewust in ons verhaal, leggen klemtonen, we kiezen en wegen onze woorden of we hanteren een veelbetekenende stilte. De stijl die je hanteert is verbonden met de functie die je wilt communiceren, met de persoon tegen wie je spreekt, met de inhoud waarover je het hebt. We bespreken een cursusinhoud anders dan een intiem onderwerp.

Daarbij is ook de sociale dimensie bepalend: we hanteren een andere gesprekstijl met onbekende personen, vrienden, kinderen, een groep cursisten. En tenslotte is stijlhantering

verbonden met de communicatiefunctie of communicatieve bedoeling: een opdracht klinkt heel anders dan een vraag.

Vier betekenisniveaus

Voor wederzijds begrepen communicatie moeten de vijf dimensies (vorm, functie, stijl en sociale dimensie) zijn aangepast aan het niveau van betekenis waarnemen en begrijpen. Je past je communicatie aan, aan het niveau van begrijpen van de ander. Je past je woorden en de inhoud van wat je zegt aan, aan de persoon tegen wie je spreekt zodat de ander je kan begrijpen. Het communicatiemodel onderscheidt vier niveaus van betekenisverlening.

De niveaus van betekenisverlening ontwikkelen zich bij een normale ontwikkeling in de eerste levensjaren.

Sensatieniveau: tot 4-5 maanden

Presentatieniveau: 4-5 maanden tot 8-9 maanden

Representatieniveau: 8-9 maanden tot 18-19 maanden

Meta-representatieniveau: ouder dan 18- 19 maanden

Sensatieniveau

Op sensatieniveau staan de zintuiglijke ervaringen centraal. Bij elke persoon met autisme moet op dit niveau worden bekeken welke zintuiglijke informatie het beste binnenkomt (reuk, smaak, visus, gehoor, tast en/of evenwicht). Dit kan

NIVEAUS VAN BETEKENISVERLENING

Sensatieniveau

met behulp van de Sensory PProfile Checklist (SensPRC), een vragenlijst die het sensorisch waarnemen in beeld brengt.

De beker in de handen van een baby is nog geen beker. Het is een voorwerp waar je aan kunt voelen, ruiken, proeven, naar kunt kijken en waarmee je kunt manipuleren. Als de beker dagelijks wordt aangeboden, kunnen sensaties vertrouwd en herkenbaar worden (Denteneer-van der Pasch & Verpoorten, 2007).

Presentatieniveau

Op het presentatieniveau neemt een kind informatie in een concrete context waar: de functionele betekenis moet letterlijk 'present' of aanwezig zijn.

Een voorwerp krijgt betekenis in de context van het hier en nu. De beker bevat (presenteert) melk en het kind weet dat het kan drinken. Wanneer dit met regelmaat gebeurt hoeft het kind de beker met melk alleen maar te zien om al dorst te krijgen of te gaan huilen. Voorspelbaarheid ontstaat in het hier en nu, in de actuele situatie.

Objectpermanentie

Om betekenis te kunnen verlenen op representatieniveau is objectpermanentie een vereiste. Het betekent dat een kind weet dat iets bestaat, ook al is het niet meer zichtbaar.

Objectpermanentie ontwikkelt zich normaliter vanaf de leeftijd van 8 tot 9 maanden.

In de behandeling en begeleiding van mensen met autisme is het noodzakelijk te weten of er sprake is van objectpermanentie. Pas als er sprake is van objectpermanentie kan ondersteunende communicatie worden ingezet naar een (nog) niet of niet (meer) concreet zichtbare betekenis. Als dat niet het geval is worden betekenissen alleen in het hier en nu begrepen.

sensatie	✓ herkenbaarheid
presentatie	✓ herkenbaarheid ✓ voorspelbaarheid in hier en nu: "in beeld"
representatie	✓ herkenbaarheid ✓ voorspelbaarheid met verwijzers: "vrij-beelding, buiten beeld", toekomst
meta-representatie	✓ herkenbaarheid ✓ voorspelbaarheid met verwijzers: buiten primaire betekenisniveau

OBJECTPERMANENTIE

Representatieniveau

Op het representatieniveau wordt de symbolische of verwijzende functie van voorwerpen, afbeeldingen en/of geschreven taal begrepen. Een willekeurige beker kan nu ook buiten de context de betekenis 'drinken' verbeelden. Het woord 'drinken' representeert het voorwerp, ook als het voorwerp zelf niet in beeld is. Als kinderen niet spreken, maar wel begrijpen dat een gebaar, een voorwerp, een pictogram of een foto van een beker verwijst naar drinken, is er sprake van representatie. Het kind begrijpt dan de verborgen betekenis uit interne verbeelding. Communicatie op representatieniveau biedt greep op de toekomst. Aan de hand van tekens ontstaat voorspelbaarheid buiten de actuele situatie.

Meta-representatieniveau

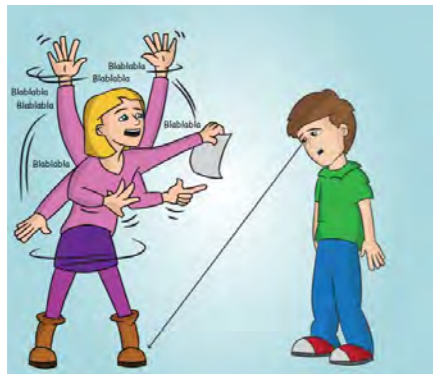
Op het meta-representatieniveau wordt de betekenis achter de primaire betekenis waargenomen. Het gaat om een betekenis die losstaat van de primaire representatie, zoals in spreekwoorden en gezegdes (bijvoorbeeld: 'iemand aan de tand voelen'). Op vroege niveaus van meta-representatie, zoals bij fantasiespel, wordt de eerste of functionele betekenis totaal losgelaten en ingeruild voor een gefantaseerde betekenis (de beker wordt bijvoorbeeld in spel gebruikt als een mobieltje of hoedje).

Verwevenheid van dimensies en betekenisniveaus

In een communicatiesituatie zijn de dimensies van communicatie en de niveaus van betekenisverlening altijd verweven en geïntegreerd aanwezig: ze beïnvloeden elkaar.

We letten bij de spreker niet alleen op wát hij zegt en hoe hij dit uitdrukt, we nemen dit ook tegelijkertijd waar in relatie tot de gespreksfunctie en tot de sociaal-communicatieve context.

Op de vraag 'wat wil je drinken?', zal je de betekenis vanuit gebruikte intonatie, mimiek en woordvolgorde waarnemen en begrijpen als een vraag waarop 's morgens op kantoor bij het

VORMDIMENSIE

INHOUDSDIMENSIE

koffieapparaat het antwoord anders kan zijn dan het antwoord op eenzelfde vraag op een verjaardagsfeestje bij vrienden.

Communicatie is een complex proces van betekenisuitwisseling, waarbij we rekening houden met heel veel informatie die tegelijkertijd wordt aangeboden en waarbij we ook nog informatie vanuit de context betrekken. Mensen zonder autisme kunnen meestal alle informatie waarnemen en integreren, zodat begrepen communicatie ontstaat.

Door de andere manier van waarnemen, informatie verwerken en betekenis verlenen ontstaan er onvermijdelijk communicatieproblemen tussen mensen met en mensen zonder autisme. Analyse van de communicatie naar de dimensies en betekenisniveaus laat het volgende zien.

Vormdimensie bij autisme

Mensen met autisme geven aan dat de betekenis van vloeiende communicatievormen (spraak, mimiek, gebaren) moeilijker waar te nemen is dan die van meer stabiele, vormvaste vormen (voorwerpen, afbeeldingen, schrift). Stabiele vormen zijn makkelijker waar te nemen dan vluchtige communicatievormen. Door hun manier van waarnemen en de tijd die nodig is voor betekenisverlening bieden vormvaste communicatievormen stabiliteit. Ze kunnen zo lang worden bekeken als nodig is. Vluchtige communicatie daarentegen, zoals gesproken taal en gebarentaal, gaat voorbij waardoor informatie wordt gemist.

Het tegelijkertijd waarnemen van verschillende communicatievormen sluit niet aan bij de specifieke manier van waarnemen en betekenisverlening bij mensen met autisme. Mensen met autisme geven aan dat ze het meeste moeite hebben met vormen van totale communicatie waarbij verschillende vormen tegelijkertijd worden ingezet: mimiek, gebaren, stem met alle intonaties en variaties in luidheid.

Inhoudsdimensie bij autisme

Mensen met autisme richten hun aandacht vaak eerst op de betekenis van het concreet waarneembare. Aandacht voor zintuiglijke prikkels en een focus op concrete en letterlijke

betekenissen staat daarbij centraal. Betekenisverlening en taalbegrip op basis van globale betekenisverlening lukt niet altijd. Dit leidt tot problemen met betekenisverlening van zowel non-verbale als verbale communicatie-inhoud.

Dat eenzelfde (taal)vorm qua inhoudelijke betekenis kan veranderen – afhankelijk van de omgeving of context – is niet vanzelfsprekend als de context onvoldoende of alleen letterlijk wordt betrokken in de betekenisverlening. Voor mensen met autisme is er een sterke één-op-één relatie tussen vorm en inhoud: een vorm heeft één vaste betekenis.

Functiedimensie bij autisme

Bij pragmatiek gaat het niet om de inhoud maar om de functie: wat zeg je wanneer, op welke manier, tegen wie. Pragmatiek heeft veel te maken met de sociale aspecten van communicatie.

Bij autisme zien we problemen in het waarnemen, begrijpen en uiten van al deze aspecten. Vanuit detailwaarneming en het onvoldoende kunnen zien van samenhang worden communicatieve intenties vaak niet opgemerkt. Dat risico wordt kleiner als een functie expliciet wordt gecommuniceerd, zoals in de zin: 'Zeg mij waar je de pen hebt gelegd'. Veel meer risico is er als deze functie slechts impliciet wordt uitgedrukt, zoals in de zin: 'Waar is die pen nu toch weer gebleven?'. Ook indirecte communicatiefuncties, zoals aandacht, wederkerigheid en beurtwisseling, zijn vaak niet in beeld en deze ontwikkelen zich dan ook niet spontaan.

Het probleem in functioneel communiceren is er al op peuter- en kleuterniveau, maar wordt groter naarmate communicatie en taalgebruik zich ontwikkelen tot op een volwassen niveau. Volwassen taalgebruik veronderstelt dat veel communicatieve bedoelingen of intenties uit de context kunnen worden geïnterpreteerd en niet meer letterlijk verwoord hoeven te worden.

Betekenenissen in taal en communicatie: voorbeelden 1

Kann löste tijdens een onderzoek een moeilijke vraag op. Ik was aardig verrast en reageerde spontaan met: 'Dat je dit kunt oplossen, daar sta ik echt van te kijken'. Haar onmiddellijke reactie, met uitgestreken mimiek was: 'Dat kan niet want jij er'.

Het toilet op school heeft een zwarte bril en niet een witte bril zoals thuis. Het gevolg is dat het toilet op school niet wordt gezien als plaats waar je kunt plassen. Elk leer voor meer voorbeelden.

De zomerjas betekende altijd: 'gaan wandelen', maar de winterjas die plots uit de kast wordt gehaald roept geen wandelen meer op.

Als je met me praat, moet je me niet vragen je daarbij aan te kijken, want dan kan ik niet goed letten op wat je me zegt. (Eliemirke, persoonlijk commentaar 2001.)

Bij een auditieve leerling volgt geen reactie als de leerkracht zegt dat 'het nu tijd is', en daarmee bedoelt: 'boeken dicht en iedereen naar buiten'.

'De gedachte kwam niet bij me op dat ik mams kon vragen waarom ik zo boos was, of dat ik haar hulp kon vragen. Ik had er geen idee van dat de woorden op die manier konden worden gebruikt.' (Oelagans van Sean Barton.)

Frits merkte als jongvolwassen op dat personen die elkaar aardig vinden soms 'knipogen'. Bij zijn eerstvolgende reisreis knipogt hij steeds tegen een onbekende vrouw die hij wel aardig vindt.

VOORBEELDEN UIT DE PRAKTIJK

Betekenenissen in taal en communicatie: voorbeelden 2

Een persoon met autisme die ik ontmoette op een wetenschappelijk autismecongres vertelde me dat zijn adonis een erg stresserend moment had gehad. Hij had tijdens de rit de weg moeten vragen vanwege verkeersrotten en geen alternatief uit de GPS. Hij stond lang geparkeerd want zag niet aan wie hij het kon vragen. Er passeerde immers geen postbode, politie of brandweer. Uiteindelijk liep een buurtschoolgeleefte, hij kon de juf traceren.

Als Jos me ontmoette benoemde hij mij altijd met mijn naam, daaropvolgend mijn geboortedatum, adres, telefoonnummer en auto kenteken. Dat was ik dus. Maar dat ik ook een vader kon zijn, buurman, collega of vriend, daar had hij geen idee van. Om dit wel te krijgen was er behoefte aan concrete uitleg van het rijtje data op mijn sociale kaart: hoe heette de buurman, collega, vriend?

Ellen was gestopt met haar cursus Latijns Amerikaans dansen. Eerst kreeg ze van de leraar te horen dat ze niet altijd naar haar voeten mocht kijken, maar dat het de bedoeling was de partner in de ogen te kijken. Vanaf dat moment deed ze dit consequent, tot de partner zei dat het onduidelijk was. Later vroeg ze haar zo waar het verschil zat tussen naar iemand's ogen kijken en in iemand's ogen kijken. In beiden er maar één kikker. Misschien dat de oogarts dit wel weet?

Op de vraag 'wat wil je drinken?', dat je de betekenis vanuit gebruikte intonatie, mimiek en woordvolgorde waarnemen en begrijpen als een vraag waarop 's morgens op kantoor bij het koffieapparaat het antwoord anders kan zijn dan het antwoord op eenzelfde vraag op een verjaardagsfeestje bij vrienden.

VOORBEELDEN UIT DE PRAKTIJK

Mensen met autisme hebben onvoldoende oog voor de sociale context en sociale betekenissen. Drijfveren en emoties blijven vaak voor hen verborgen of ze begrijpen deze te letterlijk. Zij houden zich dan angstvallig vast aan bekende sociale patronen en routines. Deze rigide houding ontstaat mede door het ontbreken van inzicht in het waarom van bepaalde communicatieve functies.

Sociale dimensie bij autisme

Het kunnen waarnemen van (verborgen of niet concreet waarneembare) sociale betekenissen is voor mensen met autisme niet gemakkelijk. Minder problematisch is het waarnemen van sociale betekenissen die wel concreet waarneembaar zijn, zoals wanneer op babyniveau handelingsvertrouwdheid wordt opgebouwd met één en dezelfde persoon voor dezelfde routines en dezelfde activiteiten. Deze vertrouwdheid kan een kind met autisme soms totaal verliezen als er in de concrete persoonskenmerken waarop het zich primair zintuiglijk concentreert, onverwacht iets verandert. De vertrouwdheid verdwijnt als mama's haar bijvoorbeeld ineens een andere kleur heeft.

SOCIALE DIMENSIE

Kinderen, maar ook volwassenen met autisme hebben dan ook een voorkeur voor sociale omgang met vaste personen, met concreet herkenbare kenmerken in uiterlijk en herkenbaar en dus voorspelbaar gedrag. Ze hebben moeite met onderlinge rolwisseling: weet begeleidster A wel hoe begeleidster B gisteren mijn activiteit precies deed verlopen? Het maakt ze angstig als ze hierover geen concrete afspraken kunnen zien of nalezen. Dat leidt er vaak toe dat zij eindeloos blijven vragen hoe iets zal verlopen. Ze vinden het moeilijk functioneel contact te onderscheiden van persoonlijk contact. Wat is privé bij iemand en hoe zie ik dat? Wie is eigenaar van iets en wanneer ben je geen eigenaar meer van bijvoorbeeld het broodbeleg aan tafel of de bal op de speelplaats?

Het leren afstemmen op de communicatiepartner blijft moeilijk, ook in volwassen relaties. 'Inlezen' van de gesprekspartner en hierop sociaal aangepast reageren, houdt immers ook in

dat spontaan oog en oor bestaat voor niet uitgesproken boodschappen, voor niet expliciete gespreksinhoud, vaak uitgedrukt in lichaamstaal en gedragscontext.

Stijldimensie bij autisme

Mensen met autisme reageren vaak niet begrijpend op de communicatieve stijlkenmerken die hun gesprekspartners hanteren. Ze schrikken bijvoorbeeld als de communicatiepartner plotseling harder gaat praten, omdat hij/zij ongeduldig of boos wordt of denkt dat hij/zij niet gehoord of begrepen is. Ze stellen vragen als: 'Wanneer iemand de wenkbrauwen optrekt betekent dat dan boos?' of 'Hoe lang mag je iemand aankijken als je er mee praat?' Veranderingen in stijlkenmerken vallen hen wel op, maar als een fenomeen dat op zichzelf staat en niet in relatie tot de verwevenheid met de andere communicatiedimensies.

STIJLDIMENSIE

De eigen communicatiestijl van mensen met autisme is vaak weinig variabel, soms monotoon of emotioneel, afstandelijk en weinig expressief (weinig communicatie toevoegend en verduidelijkend), tenzij op extreme wijze en rigide. Daardoor kan een vraag, ook al is deze grammaticaal correct, functioneel niet klinken als vraag. Ook is nuancering in hun emotie niet altijd goed te zien of te beluisteren, waardoor (ten onrechte) een zwart-wit beeld over hun gevoelswereld ontstaat. Soms zien we ook bij het vertellen van een verhaal dat stijlaspecten die daarin eerder werden gehoord, merkwaardig letterlijk worden gekopieerd.

Wanneer stijlkenmerken zich onvoldoende aanpassen aan de communicatiefunctie (een vraag klinkt als mededeling en krijgt daardoor een dwingend karakter) of zich onvoldoende specifiek afstemmen op een communicatiepartner (je hoort niet aan de manier van praten met wie de persoon met autisme praat), dan ontstaat snel een hogere (onpersoonlijk aanvoelende) communicatieve druk op de gesprekspartner. Als die gesprekspartner niet weet dat hieraan een probleem met waarneming van stijldimensie in communicatie ten grondslag ligt, zal hij of zij dit vaak interpreteren als een gebrek aan emotie.

Zoals we gezien hebben is het anders functioneren in taal en communicatie bij mensen met autisme het gevolg van problemen in waarneming, informatieverwerking en betekenisverlening.

Dit vraagt om aangepaste ondersteuning in de communicatie.

Conceptondersteunende Communicatie is een interventie die bedoeld is om betekenissen binnen de communicatie (communicatieconcepten) te verduidelijken zodat ze kunnen worden begrepen en gebruikt.

Door het gebruik van Conceptondersteunende Communicatie kunnen miscommunicatie en gedragsproblemen bij mensen met autisme worden voorkomen of verminderd.

Conceptondersteunende Communicatie helpt mensen met autisme bij het (adequaat) betekenis verlenen aan de wereld waarin zij leven, zodat zij zich op alle ontwikkelingsdomeinen beter kunnen ontwikkelen. Dat vergroot de zelfstandigheid, de zelfbepaling, de (communicatieve) redzaamheid en het bereiken van leerdoelen (Isarin, 2011).

Algemeen

Onderzoek sensorische informatieverwerking

Onderzoek betekenisverlening en communicatievormen

Onderzoek taal en communicatie

Als we willen dat de communicatie met mensen met autisme goed verloopt, dat we elkaar goed begrijpen, dus voor Conceptondersteunende Communicatie kan worden ingezet, dan is onderzoek naar de andere manier van waarnemen, informatie-verwerken, betekenisverlening, taal en communicatie noodzakelijk. In het algemeen gaat het hier om handelingsgerichte diagnostiek. De vragen die steeds weer moeten worden gesteld zijn:

- Hoe ziet het ontwikkelingsprofiel eruit (denk aan: cognitief, motorisch, sociaal-emotioneel, lichamelijk en zintuiglijk functioneren)?
- Hoe wordt sensorische informatie waargenomen en verwerkt?
- Op welk betekenisniveau worden (taal)betekenissen waargenomen en begrepen?
- Hoe verloopt de communicatie met een ander: wat laat analyse van de communicatie zien (begrip en gebruik van dimensies en betekenisniveaus)?
- Welke communicatievormen of -middelen zijn het meest geschikt om de communicatie te ondersteunen?
- Op welk niveau van betekenisverlening kunnen de gekozen vormen of middelen worden ingezet en welke leerstrategie kan hierbij ondersteunend zijn?

COMMUNICATIEONDERZOEK

2.2 Onderzoek naar sensorische informatieverwerking

Met onderzoek naar de sensorische informatieverwerking kan in kaart worden gebracht of er sprake is van onder- en/of overgevoeligheden en welke andere bijzonderheden er zijn op het gebied van kijken, luisteren, voelen, proeven, evenwicht, houding en bewegingsgevoel. Het leidt tot een persoonlijk sensorisch profiel.

- Hoe neemt iemand prikkels waar?
- Hoe verwerkt iemand de zintuiglijke prikkels?
- Van welke zintuiglijke informatie ondervindt hij/zij hinder?
- Wat is het voorkeurszintuig?
- Wat is de eigen strategie om zintuiglijke prikkels te reguleren?

Als we dit weten, kunnen we er rekening mee houden in de begeleiding en communicatie.

Voor het onderzoek kunnen twee vragenlijsten worden gebruikt:

- Sensorisch Profiel Checklist (Revised), Roger Verpoorten, Marlou Versteegen en Petra Hagen (2011).
- Sensory Profile-NL, Winnie Dunn. Nederlandse vertaling André Rietman (2006).

Belangrijk is dat de vragenlijst wordt ingevuld door een deskundige op het gebied van autisme in gesprek met mensen die de persoon met autisme goed kennen (ouders, begeleiders, leerkrachten) of, indien mogelijk, samen met de persoon met autisme.

SENSORISCH PROFIEL
CHECKLIST (PDF)

2.3 Onderzoek naar betekenisverlening en communicatievormen

Communicatieonderzoek is nodig om de volgende vragen te beantwoorden:

- Welke communicatievormen of -middelen zijn het meest geschikt om de communicatie te ondersteunen?
- Op welk niveau van betekenisverlening kunnen de gekozen vormen of middelen worden ingezet?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden hebben Verpoorten, Noens en Van Berckelaer-Onnes de ComVoor ontwikkeld: een instrument dat de Voorlopers van Communicatie onderzoekt (2004). Inmiddels is deze aangepast naar ComVoor-2 - vernieuwde editie (Verpoorten, Noens, Maljaars & Van Berckelaer-Onnes, 2016). De ComVoor is geschikt voor kinderen en volwassenen:

- met een ondergrens in functioneren van ongeveer 12 maanden
- een bovengrens in functioneren van ongeveer 60 maanden
- met autisme die niet of beperkt verbaal communiceren en/of een verstandelijke beperking hebben.

Er is ook een ComVoor-V beschikbaar voor blinden en slechtzienden met autisme. (Maljaars, Hagen-Geerts, Verpoorten, Van Berckelaer-Onnes & Noens, 2014).

Om een analyse te maken van het communicatieproces bij mensen met autisme die buiten de doelgroep van de ComVoor vallen (jongeren, volwassenen met een gemiddelde intelligentie), kan een kwalitatieve analyse worden gemaakt van de verschillende dimensies van communicatie die door hen worden ingezet. En kunnen taaltesten zoals de CELF-4-NL (2008), de PPVT (2001), of de Taaltoets alle Kinderen (2001) helpend zijn om taalbegrip en taalgebruik in kaart te brengen.

DE COMVOOR
< VEEG >

2.3 Onderzoek naar betekenisverlening en communicatievormen

Welke communicatievormen/middelen het meest geschikt zijn wordt met de persoon besproken en uitgezocht.

Is eenmaal duidelijk welke communicatievormen kunnen worden ingezet in de communicatie en op welk betekenisniveau deze worden begrepen, dan kan ondersteunende communicatie worden vormgegeven.

Ondersteunende communicatie op sensatieniveau

De ComVoor meet de betekenisverlening vanaf presentatieniveau. Als een kind of volwassene op de ComVoor het presentatieniveau niet haalt, dan wijst dit erop dat de persoon functioneert op sensatieniveau.

Is dit het geval dan is nader onderzoek naar het sensorisch waarnemen vervolgens essentieel. Met observaties moet worden nagegaan welke zintuiglijke informatie het beste wordt waargenomen en of er sprake is van hyper- of hypogevoeligheid, zodat hiermee rekening kan worden gehouden bij het inzetten van voorwerpen of handelingen gekoppeld aan zintuiglijke prikkels.

niveaus	vorm		leerstrategie
	3-dimensionaal	2-dimensionaal	
sensatie	voorwerpen		via routines met vaste sensaties
presentatie	voorwerpen	pictogrammen	wegruzzelen matchen backwardtraining
representatie		schrijf	zelf lezen voordoem – nadoem

NIVEAU'S,
COMMUNICATIEVORMEN
EN LEERSTRATEGIEËN

Ondersteunende communicatie op sensatieniveau is meestal lichaamsgebonden, dat wil zeggen dat gekozen wordt voor voorwerpen die dagelijks terugkerende sensaties oproepen. Dit kan bijvoorbeeld een slaapzak zijn bij het slapengaan, of een slab bij het eten, een luier bij het verschonen. Wanneer deze zintuiglijke ervaringen regelmatig terugkomen, worden ze vertrouwd en bieden ze een gevoel van veiligheid.

Ondersteunende communicatie op presentatieniveau

Op presentatieniveau wordt het leven begrepen en voorspelbaar gemaakt in het hier en nu.

Twee strategieën zijn hierbij belangrijk: 'puzzelen' en 'matchen'. Het zijn allebei handelingen die worden gebruikt om de betekenis duidelijk te maken van de gekozen communicatievorm.

2.3 Onderzoek naar betekenisverlening en communicatievormen

Met andere woorden: welke handeling zet je in om de associatie te laten zien tussen de vorm en de betekenis?

Strategie: Puzzelen

Voor Diamond wordt de overgang naar de eettafel verduidelijkt door het wegpuzzelen van een groen schijfje in een blikje bij zijn eettafel. Het groene schijfje vertelt hem niet de betekenis van eten. Het wegpuzzelen van het groene schijfje in het blikje is in dit voorbeeld de handeling (leerstrategie) die hem de plaats van de activiteit laat zien.

DIAMOND:
PUZZELLEN

BACKWARDS-TRAINING

Hoe heeft Diamond dit geleerd? Afname van de ComVoor en de ComVoor-V hebben laten zien dat Diamond een associatie tussen voorwerp en voorwerpbestemming goed kan waarnemen met behulp van puzzelen. Daarbij is het belangrijk dat het voorwerp de eerste keer bij de wegpuzzelbestemming wordt getoond en hij het daar de eerste keer direct kan wegpuzzelen. Daarna kan de afstand worden vergroot tussen het voorwerp en de wegpuzzelbestemming.

Deze aanleerstrategie wordt backwards-training genoemd. Of backwards-training een voorwaarde is om de associatie te leren zien tussen het voorwerp en de wegpuzzelplaats wordt geïndiceerd vanuit gegevens van de afname van de ComVoor.

Afhankelijk van de uitslag op de ComVoor kunnen ook andere puzzelstructuren worden gebruikt. Dan worden voorwerpen niet meer letterlijk weg gepuzzeld maar op elkaar of in elkaar gepuzzeld.

Puzzelstructuren kunnen niet alleen de overgang naar een volgende activiteit ondersteunen maar ze kunnen ook binnen een activiteit duidelijkheid bieden.

Bij Diamond wordt het wegpuzzelen van voorwerpen ook ingezet binnen de activiteit eten om de opeenvolgende stappen te verduidelijken.

2.3 Onderzoek naar betekenisverlening en communicatievormen

Strategie: matchen

Bij het matchen worden twee identieke voorwerpen of afbeeldingen (bijvoorbeeld pictogrammen) bij elkaar gebracht. Ook bij het matchen kan gebruik worden gemaakt van backwards training. De eerste maal wordt dan de afbeelding getoond bij de identieke afbeelding; zo laat je de persoon met autisme het geheel zien in plaats van de losse puzzelstukjes. Daarna wordt direct het matchen getoond. Vervolgens kan de afstand tussen de afbeelding en de identieke afbeelding worden vergroot en kan de afbeelding worden aangereikt vanaf de communicatieplaats (planmap, planplank).

WIM:
MATCHEN

Voor Wim wordt zijn dagprogramma ondersteund met picto's. De picto's worden aangeboden vanuit een planklapper. Naast de picto's worden in de communicatie ook voorwerpen ingezet als communicatiehulpmiddelen om betekenissen te verduidelijken.

Er wordt onderscheid gemaakt tussen het op, en het naast elkaar matchen van pictogrammen. Om hierin een keuze te maken is het belangrijk te kijken hoe de persoon met autisme tijdens het maken van de opdrachten van ComVoor te werk gaat.

Ondersteunende communicatie op representatieniveau

Op het representatieniveau wordt de symbolische of verwijzende functie van voorwerpen, afbeeldingen en/of geschreven taal begrepen.

De uitslag van de ComVoor laat zien of iemand met autisme in de fase zit waarbij representatie in ontwikkeling is. Het is dan belangrijk nog in te steken op ondersteuning op presentatieniveau, zodat de verwijzende functie van voorwerpen of afbeeldingen sneller wordt begrepen.

2.3 Onderzoek naar betekenisverlening en communicatievormen

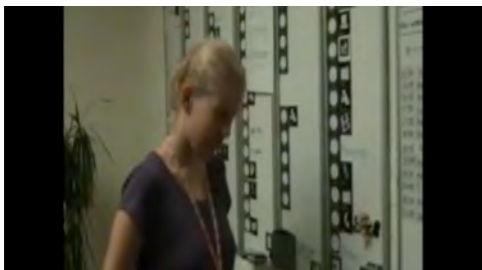

PONJING: VAN PRESENTATIE-
NAAR REPRESENTATIE-NIVEAU

De ondersteuning op presentatieniveau bij de start is te zien bij Ponjing. De eerste keer wordt de ondersteunende communicatievorm 'foto's' op presentatieniveau verduidelijkt. Zijn begeleider laat hem de associatie zien tussen de foto van het voorwerp, het voorwerp en de activiteitenhandeling die daarbij hoort. De keer daarop kan Ponjing de verwijzende betekenis al begrijpen als hij de afbeelding ziet: hij weet wat hij nodig heeft en welke handeling daarbij hoort.

Als iemand duidelijk op representatieniveau betekenis verleent, dan kan ondersteunende communicatie ook in geschreven taalsymbolen vorm krijgen. De ComVoor geeft slechts een ruwe indicatie voor het begrijpen van geschreven taalsymbolen: nader onderzoek naar het begrip van geschreven taalsymbolen is dus nodig!

Bij het inzetten van communicatievormen op representatieniveau is het belangrijk altijd te checken of de persoon de betekenis begrijpt zoals bedoeld.

SANNE: ONDERSTEUNING OP
REPRESENTATIE-NIVEAU

Onderzoek laat zien dat Sanne de verwijzende betekenis van voorwerpen, afbeeldingen en schrift kan begrijpen (representatieniveau). Toch is bij het verduidelijken van alle deelstapjes van de nieuwe activiteit 'wassen', in overleg met Sanne gekozen voor een combinatie van foto's met schrift. De foto's presenteren letterlijk de deelstapjes. Sanne matcht soms ook letterlijk het voorwerp bij de foto. Zo leert zij met ondersteuning op presentatieniveau (foto's) de betekenis van de geschreven taal. Vervolgens kan ze in een later stadium, met behulp van alleen het geschreven stappenplan, zelf de activiteit uitvoeren tot ze uiteindelijk geen stappenplan meer nodig heeft.

Verandert er iets in de context binnen de activiteit, bijvoorbeeld door een verhuizing, dan is het niet vanzelfsprekend dat zij het geleerde automatisch kan generaliseren binnen een nieuwe, veranderde context. Dit vertelt Sanne zelf heel duidelijk in het interview met haar.

Ondersteunende communicatie op meta-representatieniveau

Op het meta-representatieniveau gaat het om de figuurlijke betekenis die je aan iets geeft zoals in bijvoorbeeld spreekwoorden en gezegdes, grapjes en woordspelingen.

De ComVoor meet niet de betekenisverlening op meta-representatieniveau. Taalonderzoek laat de betekenisverlening van taal op meta-representatieniveau zien en of ondersteuning hierin nodig is.

2.3 Onderzoek naar betekenisverlening en communicatievormen

Praktijkvoorbeelden

	NIVEAUS	3-DIMENSIONAAL	2-DIMENSIONAAL	LEERSTRATEGIE
-	sensatie	voorwerpen		via routines met vaste sensaties
 <p>DIAMOND</p>	presentatie	voorwerpen	afbeeldingen (foto, lijntekening, pictogram met of zonder woordbeeld, woordbeeld)	backwards-training (weg-, in-, op) puzzelen matchen
 <p>SANNE</p>	representatie	voorwerpen	afbeeldingen (foto, lijntekening, pictogram met of zonder woordbeeld, woordbeeld) schrift	voordoen-nadoen

2.4 Onderzoek naar taal en communicatie

Taal en communicatie: voorbeeld

Ellen was gestopt met haar cursus Latijns-Amerikaans dansen. Eerst kreeg ze van de leraar te horen dat ze niet altijd naar haar voeten mocht kijken, maar dat het de bedoeling was de partner in de ogen te kijken. Vanaf dat moment deed ze dit consequent, tot de partner zei dat het onuitstaanbaar was. Later vroeg ze haar zus waar het verschil zat tussen naar iemand's ogen kijken en in iemand's ogen kijken, ze kwam er maar niet achter. Misschien dat de oogarts dit wel wist?

VOORBEELD UIT DE PRAKTIJK

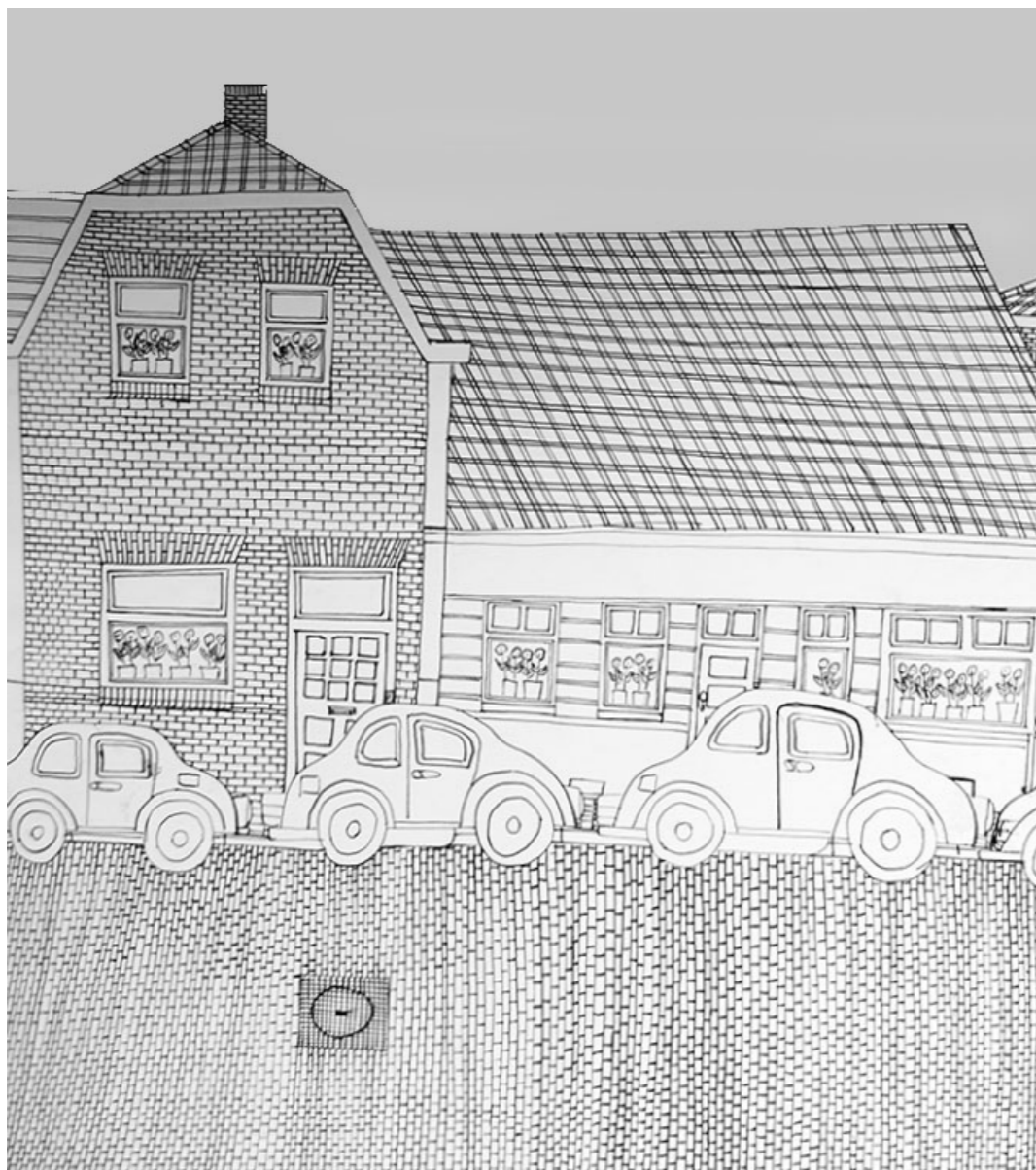
PLEUNTJE VAN WIJCK: COMMUNICATIEONDERZOEK

Nadat is onderzocht welke vormen van ondersteunende communicatie ingezet kunnen worden en op welk betekenisniveau, is nader onderzoek nodig naar taal en communicatie. Dit onderzoek vindt plaats in de vorm van een beschrijvende analyse van het begrijpen en gebruiken van de vijf dimensies binnen de communicatie uit het communicatiemodel van Verpoorten.

- Begrijpen wat (inhoud) iemand bedoelt (functie) met de communicatievormen (vorm en stijl) die de ander (sociaal) gebruikt in die specifieke situatie (context).
- De juiste vorm passend in de situatie kunnen gebruiken zodat de ander begrijpt wat je wilt zeggen. Wat communiceer je, wanneer en waar, tegen wie, hoe en waarom?

Op de hogere taalniveaus blijken vooral de niet expliciete, verborgen boodschappen, tegengestelde signalen, dubbele bodems en non-verbale boodschappen moeilijk om waar te nemen. Juist deze niet-expliciete taal is de taal die jongeren en volwassenen inzetten bij hogere emotionele of communicatieve druk. Steeds meer gaat gelden dat een blik meer vertelt dan duizend woorden. Een reden waarom het vanaf de puberteit, als taal steeds minder letterlijk wordt ingezet, steeds moeilijker wordt nog communicatief aan te sluiten bij leeftijdgenoten.

Analyse van de communicatie met behulp van het communicatiemodel van Verpoorten laat zien welke betekenissen binnen de dimensies anders worden begrepen of gebruikt en waar dus ondersteuning nodig is met Conceptondersteunende Communicatie.

Algemeen

Concepten

Concepten waarnemen en begrijpen

Conceptondersteunende Communicatie

Opzet van de interventie

Voorwaarden voor Conceptondersteunende Communicatie

Met de gegevens vanuit het onderzoek naar informatiewerking, betekenisverlening, taal en communicatie is in beeld gebracht:

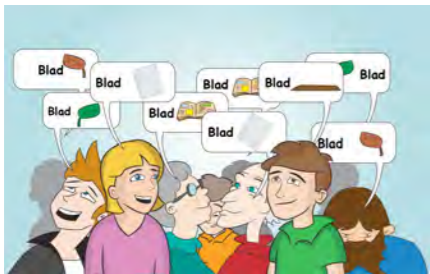
- hoe sensorische informatie wordt waargenomen en verwerkt (sensorisch profiel);
- hoe (taal)betekenissen worden waargenomen en verwerkt;
- hoe de communicatie met een ander verloopt: hoe de persoon met autisme betekenissen binnen de communicatie begrijpt en gebruikt.

Het sensorisch profiel laat zien waar de omgeving rekening mee moet houden als het gaat over het waarnemen en verwerken van zintuiglijke prikkels bij de betekenisverlening.

Het communicatieprofiel laat zien welke betekenissen niet of anders worden begrepen en hoe betekenissen onvoldoende of niet worden gecommuniceerd naar de ander.

Juist het begrijpen van de inhoud van een concept met al zijn deelelementen is de kern van het wel of niet slagen van de communicatie. En daarmee ook de kern van het gebruik van Conceptondersteunende Communicatie in het dagelijks leven van mensen met autisme.

Maar wat verstaan we onder een concept? Waarom spreken we van Conceptondersteunende Communicatie? En welke stappen zijn nodig om Conceptondersteunende Communicatie goed toe te passen?

CONCEPT

Conceptondersteunende Communicatie is een methodiek die ondersteunende communicatie biedt voor conceptwaarneming. Maar wat is een concept?

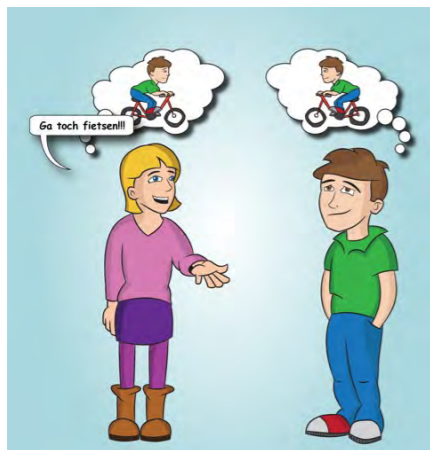
Een concept is een betekenis die kan bestaan uit verschillende betekenisvolle elementen.

Om betekenissen te kunnen communiceren, verpakken we ze in een communicatievorm. Daarbij veronderstellen we dat die communicatievorm begrepen kan worden, dat de ander zich de betekenis achter deze vorm kan voorstellen ('verbeelden') en deze kan begrijpen.

Maar, vaak is het concept zeer complex en bevat het veel verborgen en onderling samenhangende deelbetekenissen. De taalvorm op zichzelf - de ondersteunende communicatievorm die dit concept globaal benoemt - toont de betekenis nooit concreet of in al zijn deelbetekenissen. De vorm benoemt alleen maar de globale betekenis (het wat) en geeft er een label aan, maar maakt allerlei deelelementen niet duidelijk, zoals waar, wanneer, hoe, (met) wie.

Het volgende voorbeeld uit de dagelijkse praktijk laat zien wat de complexiteit van concepten kan betekenen voor een persoon met autisme.

Kate mocht die ochtend een activiteit kiezen. Bij de keuzemogelijkheden stond ook lunchen in een restaurant. Dit is wat Kate wilde. Die ochtend maakte ze haar lunchtrommeltje klaar voor de dagbesteding. Haar begeleider vertelde haar dat ze dat niet hoefde te doen. Toen Kate die middag thuis kwam ging ze alsnog haar lunchtrommeltje klaarmaken. Op de vraag waarom ze dit deed antwoordde ze dat ze ging lunchen in het restaurant.

BETEKENIS
COMMUNICEREN

In dit voorbeeld wordt de activiteit die Kate gaat doen, benoemd met het taallabel (de communicatievorm) 'lunchen in het restaurant'. Dit taalconcept ontleent haar betekenis aan acht met elkaar verbonden elementen die we hieronder uiteen rafelen in acht vragen en antwoorden.

1. WAT is de activiteit? (lunchen)

Benoem het concept (geheel van betekenisvolle elementen).

2. WIE voert de activiteit uit? (Kate en begeleider)

Precieze omschrijving van wie bij dit concept betrokken zijn: wat zijn de sociale betekenselementen.

3. WAAR gebeurt de activiteit? (restaurant)

Benoem op welke plaats of locatie de activiteit wordt uitgevoerd en (zo nodig) waar het startpunt is en waar het eindpunt?

4. WANNEER begint de activiteit? (middagpauze)

Precieze omschrijving van dag en tijd of van notering in dagschema.

5. WAAROM? (leuk)

Motivatie van het belang van het beschreven concept (zingeving).

6. HOE verloopt de activiteit? (Kate eet haar lunch)

Precieze omschrijving van de wijze waarop de activiteit wordt uitgevoerd (logisch en opeenvolgend).

7. TOT WANNEER? (13 uur)

Afspraken over hoe de persoon weet (of de boodschap krijgt) dat de activiteit is afgelopen.

8. WANNEER WEER?

Afspraken over hoe de persoon weet (of de boodschap krijgt) wanneer de activiteit weer terugkomt.

LUNCHEN

3.3 Concepten waarnemen en begrijpen

Met onze normale conceptwaarneming kunnen wij ons zonder moeite vaak het hele concept ineens voorstellen, met alle deelelementen die erbij horen. Als daarbij één element verandert (bijvoorbeeld het 'waar': een restaurant) maakt dat voor ons niet zo veel uit. We passen zonder erbij na te denken het 'hoe' aan en maken voor die dag geen lunchtrommeltje klaar.

We generaliseren spontaan: we kunnen ons het concept 'lunchen' makkelijk voorstellen, ongeacht de locatie, het precieze tijdstip en/of de personen die mee gaan lunchen. Het betekent dat wij het concept achter de taalvorm 'lunchen' niet slechts op één manier begrijpen, maar dat het flexibel is afgestemd vanuit de context.

LUNCH-CONCEPTEN

Voor mensen met autisme is deze onmiddellijke conceptwaarneming niet vanzelfsprekend. Het is erg moeilijk in één oogopslag globale betekenissen te zien, als betekeniswaarneming moet worden opgebouwd uit losse details, waarvan vaak éérst de sensorische eigenschappen en erg concrete betekenissen worden waargenomen, en pas daarna hun onderlinge verbanden. Het kost in elk geval meer tijd, moeite en denkcapaciteit om informatie en herinneringen te combineren.

De betekenisverlening wordt in opeenvolgende stappen opgebouwd in plaats van synchroon, en is daardoor veel kwetsbaarder. Omdat het proces trager verloopt is er meer risico dat het wordt verstoord of gestopt. Betekenissen worden dus vertraagd waargenomen, niet helemaal (slechts op details of letterlijke eigenschappen) of helemaal niet.

3.3 Concepten waarnemen en begrijpen

Als details, concreetheid en letterlijkheid centraal staan in het waarnemen van concepten, is het begrijpelijk dat ook bekende betekenissen vaak niet meer automatisch worden herkend als er ongezien iets aan hun detail-eigenschappen is veranderd. Zo valt te begrijpen waarom autistische kinderen hun klas soms niet meer als hun klas herkennen als de juf er de avond daarvoor een kerstboom heeft neergezet.

3.4 Conceptondersteunende Communicatie

Als een concept anders wordt begrepen dan de gesprekspartner heeft bedoeld, leidt dit tot misverstanden en angst. Dat geldt ook als de 'gesprekspartner' een leeftijdgenootje is, met wie wordt gespeeld (Brands en van de Veerdonk, 2014).

Ongelijke betekenisinterpretatie tussen communicatiepartners vormt een bron van moeilijkheden in gemeenschappelijk en sociaal functioneren. Waarneming zodanig ondersteunen dat gemeenschappelijke betekenisverlening op basis van een gelijk conceptbegrip ontstaat, is dan ook dé uitdaging in de communicatie met mensen met autisme. Dit geldt zowel voor betekenissen in non-verbale communicatieconcepten als in verbale communicatieconcepten.

Conceptondersteunende Communicatie houdt expliciet rekening met de andere waarneming, informatieverwerking en betekenisverlening bij mensen met autisme in de ondersteuning van betekenissen binnen de communicatie. Het begrijpen van communicatie, de receptieve communicatie, is hier dus het allerbelangrijkst. Dit is een voorwaarde voor ondersteuning van de expressieve communicatie.

Voor alle personen met autisme geldt dat er in de expressieve communicatie problemen optreden. Daarom moet de betekenisverlening en de wijze waarop betekenissen kunnen worden ingezet in de communicatie vaak specifiek worden ondersteund om ervoor te zorgen dat er tussen de partners een gelijkwaardige betekenishantering of conceptwaarneming kan ontstaan: men spreekt dan van Conceptondersteunende Communicatie (Denteneer & Verpoorten, 2007).

SPEELLEERTUIN ZAZOE 2014
(PDF)

SAMENSPEL IN DE
SPEELLEERTUIN

De interventie wordt uitgevoerd door een multidisciplinair team bestaande uit een gedragswetenschapper (orthopedagoog of psycholoog) en een logopedist, in samenwerking met ouders, leerkracht en/of een pedagogisch behandelaar. Er wordt methodisch gewerkt aan de hand van een vast stappenplan met smart geformuleerde doelen.

In een startgesprek worden afspraken gemaakt, waarna handelingsgerichte diagnostiek plaats vindt. De gedragswetenschapper doet onderzoek, stelt een ontwikkelingsprofiel op en verwerkt daarin de door de logopedist verzamelde informatie over sensorische informatieverwerking, de communicatieve mogelijkheden van het kind, het niveau van betekenisverlening en de communicatievormen en/of communicatiemiddelen die ingezet kunnen worden om de communicatie te ondersteunen.

Met de ouders, leerkracht en/of pedagogisch behandelaar wordt geïnventariseerd welke concepten moeizaam verlopen, niet begrepen zijn of aangeleerd dienen te worden. Er wordt in overleg met elkaar een keuze gemaakt welk(e) concept(en) prioriteit heeft(hebben) om ondersteund te worden.

Het gekozen concept wordt door de ouders, leerkracht en/of pedagogisch behandelaar in samenspraak met de logopedist in al zijn deelstappen beschreven (wat, wie betrokken, waar, wanneer, waarom, hoe verloopt het, tot wanneer en wanneer weer). De beeldvorming is hierbij steeds het uitgangspunt.

De duur van de interventie varieert, afhankelijk van het aan te leren concept(en) en is gespreid tussen zes weken en ongeveer een half jaar. De contacten met het kind en de communicatiepartners (ouders, begeleiders in de groep, etc) worden onderhouden door het multidisciplinair team met een gemiddelde tijdsomvang van 30 tot 60 minuten per week. De interventie vindt plaats in de situatie waarin de communicatie problematisch verloopt (bijvoorbeeld in de klas, in de groep of thuis).

3.6 Voorwaarden voor Conceptondersteunende Communicatie

Met Conceptondersteunende Communicatie wordt de waarneming en betekenisverlening van het bedoelde concept achter de communicatievorm ondersteund. Dit gebeurt door systematisch, bewust en expliciet conceptelementen te beschrijven en te verduidelijken.

Voor het werken met Conceptondersteunende Communicatie moet aan een aantal voorwaarden zijn voldaan.

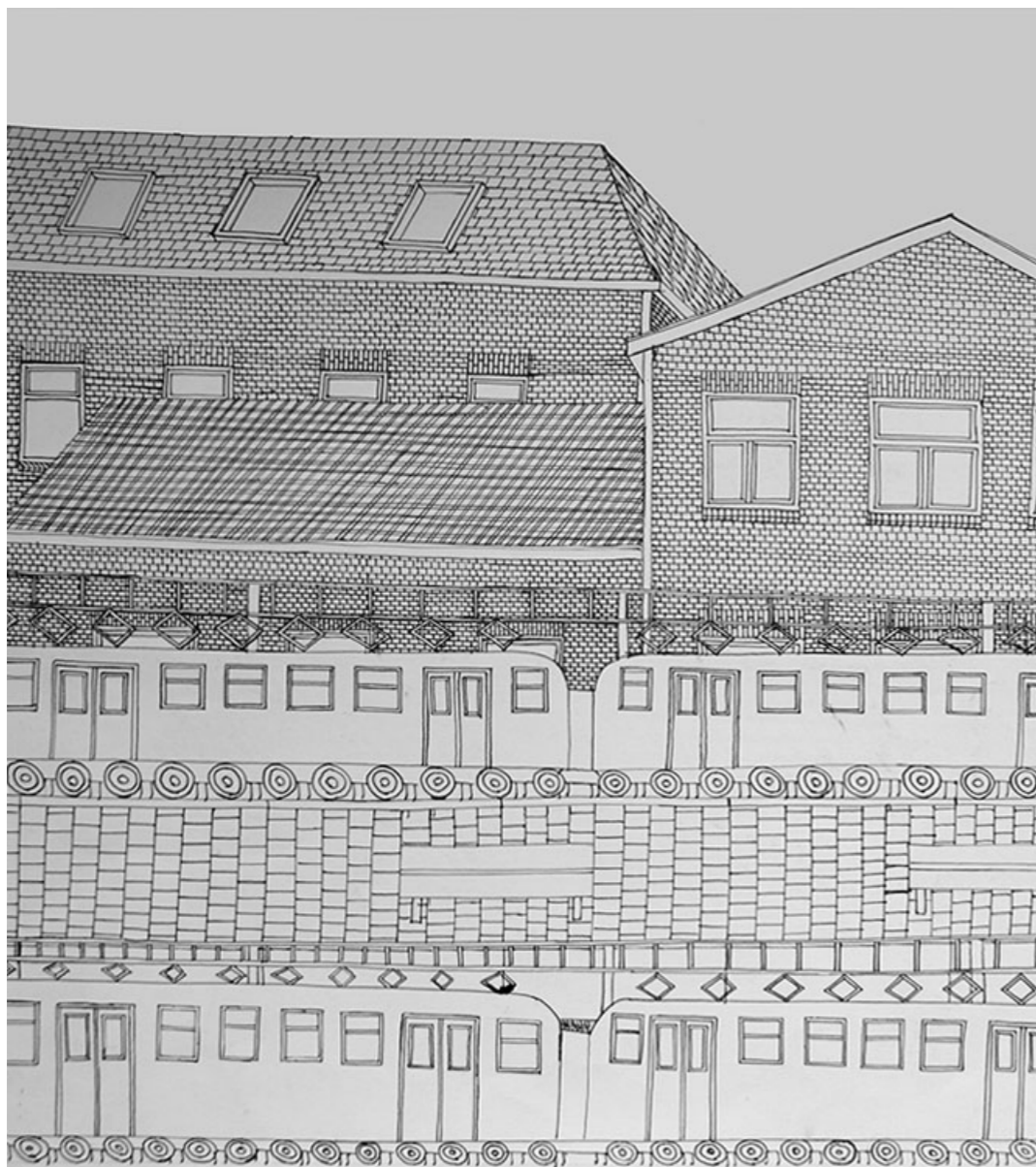
- Medewerkers en ouders hebben kennis en inzicht in de problematiek van waarnemen, informatieverwerking en betekenisverlening en de gevolgen hiervan voor taal en communicatie bij mensen met autisme.
- Medewerkers zijn vaardig om Conceptondersteunende Communicatie toe te passen. Binnen Kentalis worden hiervoor cursussen aangeboden aan medewerkers (Verpoorten et al, 2004). Ouders worden nauw betrokken in de ondersteuning waarbij informatie wordt gegeven over de andere wijze van informatieverwerking. Samen met ouders wordt gekeken naar toepassingen van Conceptondersteunende Communicatie in de thuissituatie.
- De omgeving moet bereid zijn om aanpassingen te doen die aansluiten bij het niveau van waarneming, informatieverwerking en betekenisverlening van de persoon met autisme. Het is van belang dat Conceptondersteunende Communicatie wordt doorgevoerd binnen de verschillende leefsfere (school, wonen, dagbesteding) waarin een persoon met autisme zich begeeft.
- In het doorlopen van de verschillende stappen is nauw contact tussen de verschillende disciplines noodzakelijk. Alleen zo kan Conceptondersteunende Communicatie in de loop van de begeleiding goed worden vormgegeven en zo nodig worden bijgesteld afhankelijk van de ondersteuningsbehoefte.

XAVI:
COC THUIS TOEGEPAST

SYLVAIN:
COC THUIS TOEGEPAST

Algemeen

Stap 1

Stap 2

Stap 3

Stap 4

Stap 5

Stap 6

Stap 7

Conceptondersteunende Communicatie bij DJ

PLEUNTJE VAN WIJCK
& ELMA BOTIC:
WERKEN MET COC

Om Conceptondersteunende Communicatie goed toe te passen is het van belang om alle in dit hoofdstuk beschreven stappen te doorlopen. Door het doorlopen van deze stappen wordt de ondersteuning van het concept geboden, in al zijn complexiteit en op maat van de persoon met autisme.

Eerst wordt gekeken naar het profiel van de persoon met autisme. Wat is belangrijk om te weten over deze persoon? In de beschrijving van de persoon komen niet alleen de onderzoeksgegevens terug die in hoofdstuk 2 besproken zijn, maar wordt ook gekeken naar belangrijke aspecten in de leef-, woon- en/of werkomgeving en naar de interesses van deze persoon.

Wat heeft deze persoon nodig? Welk concept vraagt om verduidelijking?

Vervolgens wordt het concept in al zijn deelstappen beschreven.

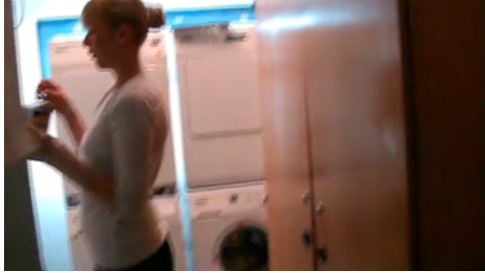
De volgende stap is: bepalen hoe de deelstappen op maat kunnen worden gecommuniceerd; welke communicatievorm het beste wordt waargenomen en op welk betekenisniveau de communicatievormen kunnen worden ingezet in de communicatie.

In de taakanalyse - die een handelingsscenario bevat - worden de deelstappen in chronologische volgorde uitgewerkt. Aan de hand van videobeelden wordt een analyse gemaakt. Worden de deelstappen goed doorlopen? Kan de persoon met autisme de deelstappen zelfstandig doorlopen?

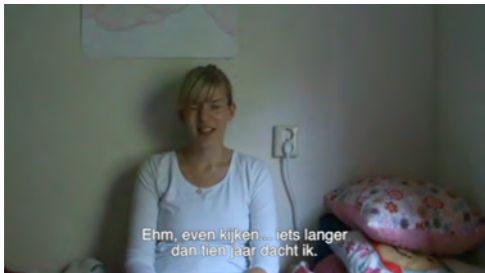
HET STAPPENPLAN

4.1 Algemeen

*SANNE DOET DE WAS NU
ZONDER ONDERSTEUNING*

In de evaluatie wordt besproken of de betekenis wordt begrepen en/of gebruikt zoals bedoeld. Was de Conceptondersteunende Communicatie op maat, heeft het tot succes geleid? Er wordt bekeken hoe verder te gaan. Kan generalisatie in andere situaties plaatsvinden? Kan de ondersteuning worden afgebouwd? Dit laatste is vooral van belang om de ondersteuning blijvend op maat te laten zijn. Het gaat om een ondersteuning die waar mogelijk ook weer afgebouwd wordt. Daarmee is Conceptondersteunende Communicatie een interventie die nooit 'klaar' is, maar vraagt om voortdurende (kritische) evaluatie en aanpassingen waar nodig.

*Ehm, even kijken... iets langer
dan tien jaar dacht ik.*

*SANNE:
TIPS VOOR DE BEGELEIDER*

STREEPJESCODE

In stap 1 beantwoord je de vragen:
Wie is de persoon met autisme? (wonen, school, werk)
Zijn er andere beperkingen, naast het autisme?
Hoe is het cognitief functioneren?
Hoe is het sociaal-emotioneel functioneren?
Hoe is het motorisch functioneren?
Hoe worden zintuiglijke prikkels waargenomen en verwerkt?
Hoe zijn de communicatieve vaardigheden? (begrijpen en uiten)
Wat zijn de interessegebieden?

DE VRAGEN VAN STAP 1

Stap 1 is het in beeld brengen van het ontwikkelingsprofiel van een persoon. In het ontwikkelingsprofiel vind je informatie over:

- het cognitief en sociaal-emotioneel functioneren
- de manier van waarnemen en verwerken van zintuiglijke prikkels (sensorisch profiel)
- de manier van waarnemen, begrijpen en uiten van betekenissen (communicatieprofiel)
- de interesses en vaardigheden.

In stap 1 breng je dus eigenlijk iemands 'streepjescode' in beeld.

Conceptondersteunende Communicatie lukt alleen als helder is hoe een persoon met autisme functioneert. Alleen dan kan ondersteuning, in het begrijpen en uiten van betekenissen binnen de communicatie, op maat worden vormgegeven. Alleen zo voorkomen we dat we communicatie gaan ondersteunen omdat dat "ook voor andere cliënten zo gedaan wordt" of "omdat we dat altijd zo gedaan hebben" of omdat we "zeker weten dat hij dat zo wel begrijpt".

De informatie uit stap 1 hebben we nodig voor de vervolgstappen.

Bijvoorbeeld. Als we weten dat iemand overgevoelig is voor bepaalde visuele prikkels dan kunnen we daar rekening mee houden in zijn fysieke omgeving (een voorwaarde die wordt uitgewerkt in stap 5).

In stap 2 beantwoord je de vragen:
Welk concept wil je gaan verduidelijken?
Waarom wil je dit concept verduidelijken?
Welke problemen zie je bij het begrijpen van dit concept?
Wat gaat de persoon na implementatie van de Conceptondersteunende Communicatie (zelfstandig) doen?
Hoe ga je dat meten? Wanneer is de Conceptondersteunende Communicatie geslaagd?

DE VRAGEN VAN STAP 2

Conceptondersteunende Communicatie is een middel om concepten of betekenissen uit het dagelijks leven te ondersteunen zodat deze door beide partners op eenzelfde manier worden begrepen en gebruikt.

In stap 2 ga je kijken welk concept bij deze persoon ondersteund moet worden. Waarom wil je deze betekenis ondersteunen en wat is het doel van de ondersteuning?

Deze keuze kan voortvloeien uit:

- het profiel van de persoon: je wilt bijvoorbeeld een activiteit implementeren die aansluit bij de persoonlijke interesse.
- adviezen vanuit (specifiek) onderzoek; denk bijvoorbeeld aan het advies vanuit onderzoek naar de sensorische waarneming om een bepaalde activiteit in te zetten.
- probleemgedrag bij een activiteit.
- de observatie dat een persoon een concept niet goed begrijpt.
- de behoefte om nieuwe concepten of betekenissen in het leven van een persoon te communiceren.

4.4 Stap 3

In stap 3 analyseer je het concept	
Wat?	Wat is de activiteit of het taalconcept?
Wie?	Wie zijn bij het concept betrokken?
Waar?	Waar vindt de activiteit plaats?
Wanneer?	Op welk moment (dag, tijd) vindt de activiteit of de situatie plaats?
Hoe?	Hoeveel tijd neemt de activiteit of situatie in beslag?
Tot wanneer?	Wanneer is de activiteit afgelopen?
Waarom?	Wat is het belang van het concept?
Wanneer weer?	Op welk moment vindt de activiteit opnieuw plaats?

DE VRAGEN VAN STAP 3

In stap 3 ga je het concept analyseren.

Analyse van het concept is nodig omdat alleen het benoemen van het WAT vaak niet voldoende is. Een concept bestaat uit verschillende deelelementen die samen een betekenis vormen.

Voorbeeld:

Als je weet wat een workshop boetseren is, weet je dan ook waar je dat gaat doen, met wie, hoe, hoe vaak, tot hoe lang en waarom? Als mensen zonder autisme een concept niet goed begrijpen, stellen ze vaak vragen over het waar en het hoe. Ook zijn ze meestal flexibel en kunnen ze zich aanpassen aan de situatie.

Voorbeeld:

Als je ziet dat iedereen in de pauze naar het buffet loopt, pas je je aan en pak je op dezelfde manier ook wat te eten. Mensen met autisme zien niet altijd alle deelelementen of nemen ze te letterlijk. Het kan ook zijn dat het gehele concept anders wordt begrepen of vanuit een detail dat associaties oproept met een vroegere situatie met net een andere betekenis.

Dus voordat we een concept gaan communiceren, moeten we dit eerst analyseren. Zo voorkomen we dat we er in de communicatie te snel van uitgaan dat de persoon met autisme alle deelelementen van het concept op eenzelfde manier kent en begrijpt.

Het analyseren van het concept helpt om de betekenis van talige concepten en niet-talige concepten concreet te maken.

Voorbeeld:

Wat betekent 'rondjes fietsen' of 'een weekend overslaan'?

	Communicatievorm • Voorwerp • Foto • Picto • Woord	Betekenisniveau • Sensatie • Presentatie • Representatie	Aanleerstrategie • Backwundstraining • Inpuzzelen • Wegpuzzelen • Matchen • Voordoem • Samen doen
Wat?			
Waar?			
Wie?			
Wanneer?			
Tot hoe lang?			
Hoe?			
Waarom?			
Wanneer weer?			

COMMUNICEREN OVER
HET CONCEPT

In stap 4 ga je na hoe je het concept of de betekenis gaat communiceren.

Dit betekent dat je nagaat hoe je alle deelelementen vanuit stap 3 gaat communiceren: wat, waar, wanneer, wie, tot wanneer, hoe, en waarom.

Om het concept te kunnen communiceren moet je weten:

- welke communicatievorm(en) je gaat gebruiken om de betekenselementen te verduidelijken;
- op welk niveau van betekenisverlening je deze communicatievormen gaat inzetten;
- hoe je de betekenis van de communicatievorm verduidelijkt; welke leerstrategie gewenst is.

Hiervoor heb je gegevens nodig vanuit communicatie-onderzoek en eventueel aanvullende informatie van de logopedist.

Een valkuil is dat we er, zeker bij mensen met autisme die betekenissen in de communicatie begrijpen op representatieniveau, te snel van uitgaan dat zij elke betekenis wel begrijpen. Het is dan ook belangrijk altijd na te gaan of de betekenis zo wordt begrepen als bedoeld door de communicatiepartner! Zeker als het gaat om talige concepten met meerdere betekenissen, om figuurlijke taal of abstracte, niet concrete begrippen.

In stap 5 beantwoord je de vragen:	
Ruimtelijke omgeving	Is de omgeving afgestemd op zintuiglijke onder- of overgevoeligheden en wisselende gevoeligheden?
Materiële omgeving	Is de plaats van materialen en materialenopstelling zo ingericht dat de opeenvolgende handelingen worden herkend?
Sociale omgeving	Is de plek waar de activiteit plaatsvindt sociaal veilig? Weet de persoon met autisme wie de mensen in zijn/haar omgeving zijn, wat hun rol is en aan wie hulp kan worden gevraagd? Is duidelijk of materialen gedeeld moeten worden met anderen? Vraagt de activiteit begrip van beurt nemen en/of wachten?
Begeleidingsvoorwaarden	Zijn alle personen in de omgeving op de hoogte van de uitgewerkte taakanalyse waarin staat welke stappen de cliënt doet en hoe de begeleider ondersteunt? Sluit het tempo van de begeleiders aan op het tempo van de persoon met autisme?

DE VRAGEN VAN STAP 5

In stap 5 wordt duidelijk aan welke voorwaarden voldaan moet worden in de omgeving en in de begeleiding.

Om de voorwaarden te kunnen bepalen heb je informatie nodig uit stap 1: het ontwikkelingsprofiel van de persoon met autisme. Daarin vind je informatie over de manier waarop zintuiglijke prikkels worden waargenomen, zodat voorwaarden kunnen worden gecreëerd en aanpassingen kunnen worden gedaan in de ruimtelijke en materiële omgeving.

Je creëert voorwaarden die de persoon met autisme zo min mogelijk sensorisch hinderen of afleiden, zodat hij/zij de ondersteunende communicatie kan waarnemen.

Daarnaast check je of materialen en/of ondersteunende communicatie zo worden aangeboden dat de cliënt deze ook stap voor stap kan waarnemen en de handeling kan uitvoeren.

Je bedenkt vervolgens wie de betekenis gaat communiceren. Belangrijk is dat deze persoon bekend en veilig is voor de persoon met autisme.

Verder is belangrijk dat bekend is welke stappen gevolgd moeten worden en hoe dit kan worden ondersteund.

Ook de omgeving waar de handeling of de betekenis wordt verduidelijkt moet sociaal veilig zijn voor de persoon met autisme.

Bij stap 6 maak je een analyse van de handelingen die de persoon met autisme gaat uitvoeren. Deze beschrijf je in een taakanalyse, ook wel een handelingsscenario genoemd.

De taakanalyse is een chronologisch stappenplan dat de HOE-vraag uit stap 3 beantwoordt. Je beschrijf de deelstappen of acties die de persoon met autisme moet doorlopen bij het gekozen concept.

Welke handelingen moet hij/zij uitvoeren waaruit blijkt dat hij/zij het concept van een activiteit heeft begrepen?

Je kunt in de taakanalyse een duidelijk onderscheid maken tussen de handelingen die de persoon met autisme doet en de handelingen die de begeleid(st)er uitvoert om de activiteit te ondersteunen.

Om te beoordelen of de persoon met autisme de stappen kan maken en in hoeverre hij/zij daar hulp bij nodig heeft, houd je een Zelfstandigheidsscorelijst bij. Daarin kun je een resultaat score bijhouden en kijken welke stappen Zelfstandig worden gedaan en dus worden begrepen zoals bedoeld. Je kunt ook zien bij welke stappen nog hulp nodig is en/of aanpassing van de ondersteuning nodig is. De Z-lijst wordt met alle betrokken begeleiders vooraf besproken, zodat iedereen weet hoe deze te gebruiken.

Om te kijken of er geen stappen zijn vergeten in de taakanalyse en of de stappen elkaar logisch opvolgen kan je het concept bijvoebeeld oefenen in een rollenspel voordat je het implementeert.

Taakanalyse cliënt	
Naam	
	Concept:
1.	
2.	
3.	
4.	
5. Klaar	
6.	
7.	

TAAKANALYSE

4.7 Stap 6

The screenshot shows a Z-list template with a table structure. The table has columns for 'Zelfstandigheid' and 'Stemming'. The rows are numbered 1 through 10. The 'Zelfstandigheid' column contains the text 'Zelfstandigheid' and the 'Stemming' column contains the text 'Stemming'. The table is part of a larger document with a red header and footer.

ZELFSTANDIGHEID EN
STEMMING

De bedoeling is dat we achter elke deelstukje van het concept een Z voor volledig zelfstandig kunnen noteren. In dat geval is het concept begrepen zoals bedoeld en kan de Z-lijst gaan fungeren als een handelingsscenario voor bijvoorbeeld nieuwe begeleiders.

Zelfstandigheid is niet het enige criterium voor de beoordeling van het succes van de implementatie van een concept. Met behulp van stemmingslijsten kan worden vastgesteld of de stemming na implementatie van Conceptondersteunende Communicatie voor een concept is verbeterd. Zie voorbeeld de lijst hiernaast waarin de stemming is geïntegreerd in de Z-lijst.

Het is nodig om het concept ook achteraf te analyseren. Pas achteraf is na te gaan of alle deelelementen van de betekenis en de onderlinge verbanden zijn begrepen zoals bedoeld.

Een ingevulde Z-lijst geeft een duidelijke visuele weergave van de mate van zelfstandigheid en laat zien of aanpassingen nodig ten aanzien van:

- Ondersteunende communicatie
- Ruimtelijke omgeving
- Zintuiglijke gevoeligheid
- Materialen
- Sociale omgeving
- Begeleiding

De Z-lijst kan ook duidelijk maken dat voor een bepaalde stap hulp nodig blijft. Het is dan belangrijk na te gaan welke deelelementen in de betekenis (wat-wie-waar-wanneer-tot wanneer-hoe-waarom-wanneer weer) nog niet duidelijk zijn en verdere aanpassing vragen.

Bij de analyse achteraf evalueer je ook of de keuze van het gecommuniceerde concept juist was. Je toetst dus of de keuze en je motivatie uit stap 2 (waarom dit concept verduidelijken) juist is.

In stap 7 beantwoord je de volgende vragen:
Heeft de keuze om dit concept te ondersteunen in de communicatie tot succes geleid? Wat laat de Z-score zien?
Was de Conceptondersteunende Communicatie op maat?
Waren de voorwaarden (omgeving, sociaal, begeleiding) op maat?
Is afbouw van hulpvormen wenselijk?
Is het wenselijk de betekenis te generaliseren naar andere situaties?

DE VRAGEN VAN STAP 7

Vertoont de persoon bijvoorbeeld minder probleemgedrag rondom de gecommuniceerde betekenis? Heeft Conceptondersteunende Communicatie verduidelijking gegeven?

Onderdeel van de evaluatie is de vraag of afbouw van ondersteunende communicatie wenselijk is en hoe deze kan worden vormgegeven.

Bij de evaluatie kan video-analyse zeer behulpzaam zijn. Beelden laten snel en objectief zien hoe de opeenvolgende stappen worden waargenomen en worden uitgevoerd door de persoon met autisme.

Verandert er iets in een gekend concept, bijvoorbeeld bij een verhuizing van werkplek, dan verandert het deelstukje 'WAAR' van het concept 'werken'. De Z-scorelijst kan dan weer worden ingezet om te kijken of de cliënt de gecommuniceerde verandering juist heeft begrepen.

Bij verandering van gedrag bij gekende concepten is lang niet altijd duidelijk wat de oorzaak hiervan is. Het opnieuw invullen van de Z-score lijst kan helpen om te achterhalen wat het veranderende gedrag veroorzaakt. Welk deelelement van het concept wordt niet of anders begrepen, is er iets veranderd in de omgeving, de inzet van ondersteunende communicatiemiddelen, of de begeleiding?

Zijn we klaar als op de Z-lijst alleen maar Z-scores staan? Nee. Vanuit ontwikkeling en verdere groei naar zelfstandigheid ontstaan weer nieuwe vragen op het gebied van Conceptondersteunende Communicatie.

4.9 Conceptondersteunende Communicatie bij DJ

HOE HET WAS

ETEN EN DRINKEN MET COC

De stappen van DJ

Conceptondersteunende Communicatie

CONCEPTONDERSTEUNENDE
COMMUNICATIE BIJ DJ

< VEEG >

Je maakt kennis met DJ.

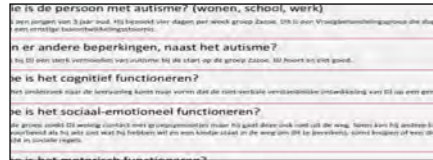
We laten zien hoe Conceptondersteunende Communicatie (CoC) is vormgegeven en ingezet bij DJ voor de activiteit 'brood eten en drinken'.

Het filmpje 'Hoe het was' geeft een korte impressie van een problematische eetsituatie voordat CoC werd ingezet.

Vervolgens kun je de uitwerking zien van de stappen om de betekenissen van brood eten en drinken te verduidelijken.

Het filmpje 'Eten en drinken met CoC' laat je de uitwerking zien van de Conceptondersteunende Communicatie bij DJ.

4.9 Conceptondersteunende Communicatie bij DJ

DJ STAP 1 (PDF)

DJ STAP 4 (PDF)

Zelfstandigheidsscorelijst				
Concept: brood eten en drinken				
Naam: DJ	Datum:	Z-H (vorm van hulp)		
	Behandelaar: C Voorbereiding			
1. DJ pakt eerste bord		HD	HF	Hw
2. DJ eet zijn boterham		HD	HF	Hw
3. DJ puzzelt bord weg in eet-klaarbak		HD	HF	Hw
4. DJ pakt beker en drinkt zijn drinken op		HD	HF	Hw
5. DJ puzzelt beker weg in eet-klaarbak		HD	HF	Hw
6. DJ pakt tweede bord		HD	HF	Hw
7. DJ eet zijn boterham		HD	HF	Hw
8. DJ puzzelt bord weg in eet-klaarbak		HD	HF	Hw
9. Lunch klaar: DJ pakt voorwerp blok/eten en puzzelt deze weg in klaarbak bij zijn plankkast	Behandelaar legt voorwerp volgende activiteit in plankkast	HD	HF	Hw

Zelfstandig | HD= hulp door demonstratie | HF= fysieke hulp | Hw= hulp door wijzen

INGEVULDE Z-LIJST VAN DJ

Stap 1:

Wie is DJ en hoe functioneert hij?

Stap 2:

Voor DJ wordt het concept 'eten en drinken' verduidelijkt.

Stap 3:

Het 'wat, wie, waar, wanneer, hoe, tot wanneer, waarom en wanneer weer' wordt voor DJ geëxpliciteerd.

Stap 4:

Voor het 'wat, wie, waar, wanneer, hoe, tot wanneer, waarom en wanneer weer' worden de communicatievorm, het betekenisniveau en de aanleerstrategie van DJ vastgesteld.

Stap 5:

Aan welke voorwaarden moeten de ruimtelijke, materiële en sociale omgeving voldoen en wat zijn voor DJ de begeleidingsvoorwaarden?

Stap 6:

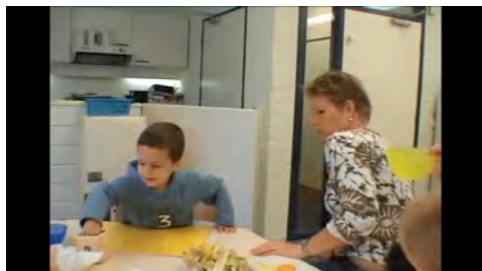
In een handelingsscenario zijn de opeenvolgende stappen van DJ en zijn begeleider uitgeschreven. Hieraan is de Z- lijst gekoppeld.

Stap 7:

Hoe is de Conceptondersteunende Communicatie van het concept 'eten en drinken' bij DJ verlopen?

De ingevulde Zelfstandigheidsscorelijst van DJ is hiernaast te bekijken.

4.9 Conceptondersteunende Communicatie bij DJ

DJ:
WEGPUZZELEN

In het eerste filmpje zie je dat DJ in het begin hulp nodig had bij het wegpuzzelen van het voorwerp-blokje in de klaarbak bij zijn plan-kast. Vanuit de evaluatie zijn de voorwaarden ten aanzien van materiaalopstelling aangepast, waardoor DJ geen hulp meer nodig heeft.

Bij DJ is de ondersteunende communicatievorm 'voorwerpen' na verloop van tijd omgezet naar 'afbeeldingen' (lijntekening). Hoe dit bij DJ is geïntroduceerd kun je bekijken in het filmpje 'Van voorwerpen naar afbeeldingen'.

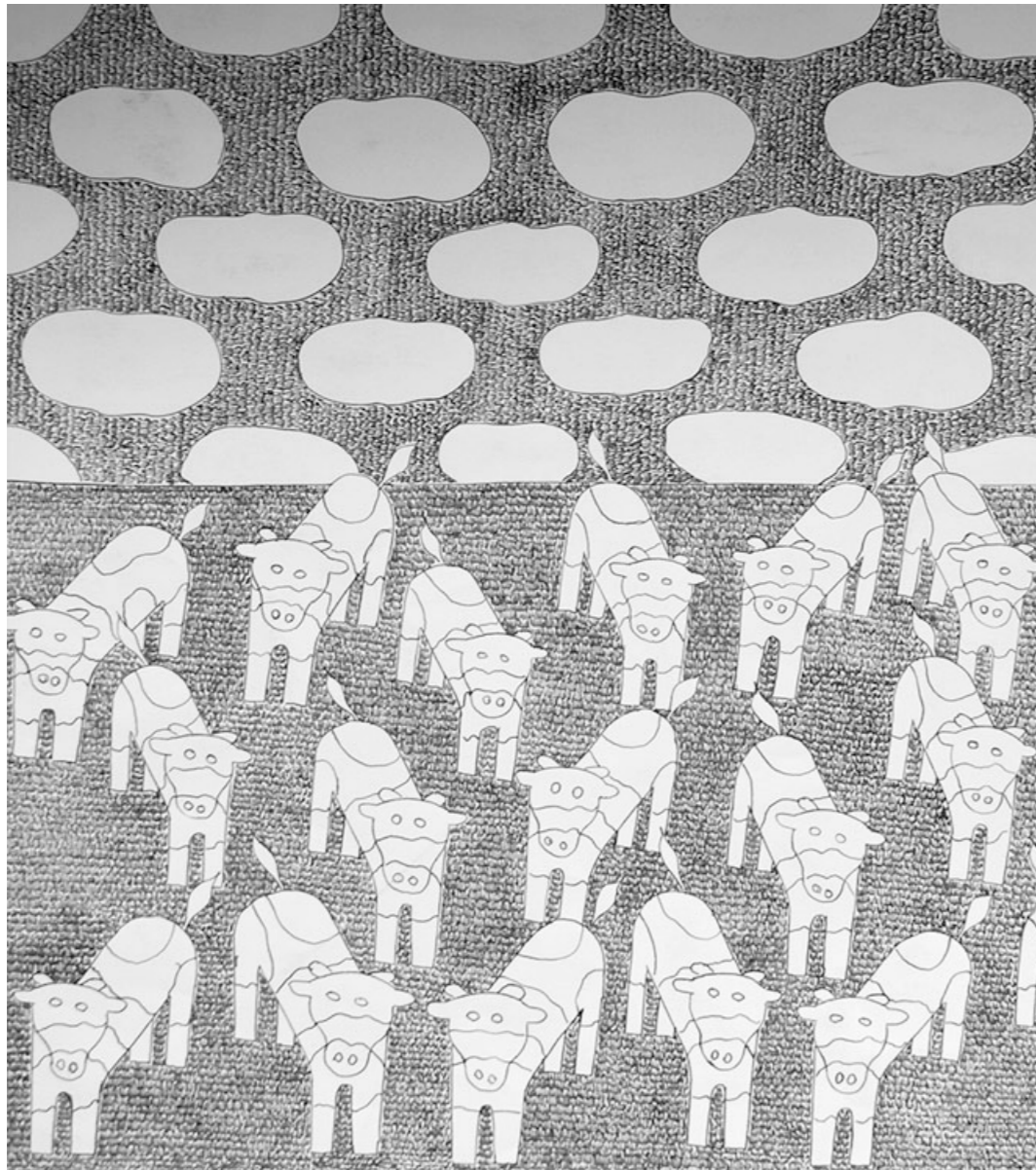

VAN VOORWERPEN NAAR
AFBEELDINGEN

Tot slot kun je het filmpje bekijken waarin DJ op tienjarige leeftijd vertelt hoe zijn dagprogramma eruit ziet.

DJ:
10 JAAR OUD

Algemeen

Case studies in onderwijs en zorg

Case studies bij blinde en slechtziende mensen

Case studies volwassenen (verstandelijke beperking)

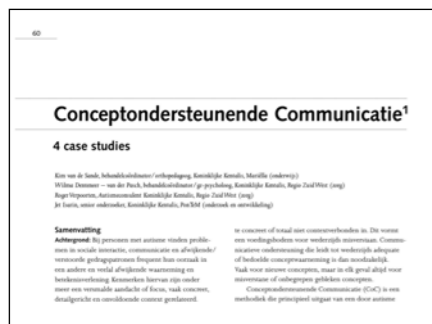
In dit hoofdstuk beschrijven we onderzoek naar de effectiviteit van Conceptondersteunende Communicatie.

Binnen Kentalis zijn vier case studies verricht naar de effecten van Conceptondersteunende Communicatie; twee in het onderwijs en twee in de zorg.

Vanuit de Katholieke Universiteit Leuven is een interventiestudie verricht naar de effecten van implementatie van Conceptondersteunende Communicatie voor slechtziende en blinde personen met een autisme spectrumstoornis (ASS) op basis van de ComVoor-V, een handelingsgericht instrument voor indicatiestelling van ondersteunende communicatie bij mensen met een autismespectrumstoornis en een visuele (en verstandelijke) beperking (2014).

Daarnaast is vanuit de Katholieke Universiteit Leuven onderzoek gedaan naar het effect van Conceptondersteunende Communicatie in de zorg voor volwassenen met autisme en een verstandelijke beperking.

5.2 Case studies in onderwijs en zorg

CONCEPTONDERSTEUNENDE
COMMUNICATIE (PDF)

Binnen Kentalis zijn vier case studies verricht naar de effecten van Conceptondersteunende Communicatie; twee in het onderwijs en twee in de zorg. Het onderzoek is gepubliceerd in het Wetenschappelijk Tijdschrift Autisme (Van de Sande, Denteneer, Verpoorten en Isarin, 2010).

Bij twee kinderen die speciaal onderwijs volgden werd gedurende 36 weken Conceptondersteunende Communicatie toegepast. Voorafgaand en tijdens implementatie van Conceptondersteunende Communicatie registreerden leerkrachten stemmingen en probleemgedrag. Om het probleemgedrag in kaart te brengen is voor en na implementatie de Teacher's Report Form (TRF) (Verhulst, Van der Ende & Koot, 1996) ingevuld door leerkrachten. Uit het onderzoek komt naar voren dat bij beide leerlingen het probleemgedrag significant is afgenomen en dat de stemming significant is verbeterd.

Bij de twee personen in een intramurale setting werd gedurende enkele jaren Conceptondersteunende Communicatie toegepast voor alle te communiceren activiteitenconcepten gedurende de dag. Voorafgaand en tijdens implementatie van Conceptondersteunende Communicatie is het aantal momenten dat sprake was van probleemgedrag en mogelijke oorzaken geregistreerd. Bij beide participanten in de intramurale setting blijkt het probleemgedrag significant te zijn afgenomen.

5.3 Case studies bij blinde en slechtziende mensen

Vanuit de Katholieke Universiteit Leuven (Gezins- en Orthopedagogiek) hebben Maljaars, Hermans, Verpoorten, Denteneer – van der Pasch, Van Berckelaer-Onnes en Noens (2015) in samenwerking met verschillende instellingen in Nederland en Vlaanderen, onderzoek gedaan of Conceptondersteunende Communicatie binnen dagelijkse activiteiten een effectieve interventie kan zijn voor kinderen, jongeren en volwassenen met een autisme spectrumstoornis en een visuele en verstandelijke beperking. Dit is door middel van tien herhaalde single case experimenten en semigestructureerde interviews in kaart gebracht. De resultaten tonen aan dat Conceptondersteunende Communicatie kan zorgen voor een verbetering in zelfstandigheid en/of stemming.

CoC;
EEN INTERVENTIESTUDIE

5.4 Case studies van volwassenen met een verstandelijke beperking

Vanuit de Katholieke Universiteit Leuven (Gezins- en Orthopedagogiek) is vervolgens ook in samenwerking met verschillende woonvoorzieningen voor volwassenen met een verstandelijke beperking in Nederland en Vlaanderen, onderzoek gedaan naar het effect van het gebruik van Conceptondersteunende Communicatie (Maljaars & Noens, 2015).

Er zijn negen verschillende case studies uitgevoerd binnen vier verschillende voorzieningen (waaronder Koninklijke Kentalis). Vier vrouwen en vijf mannen met autisme en een verstandelijke beperking en hun begeleiders namen deel aan dit onderzoek.

Case	Sex	Leefijd	Niveau van beperking	Situatie	Zelfstandigheid	Stemming	Probleemstelling
1	M	33	presentatie	eten	verbeterd	verbeterd	hoogte spraak verbeterd
2	M	45	presentatie	eten	verbeterd	verbeterd	hoogte spraak verbeterd
3	V	52	presentatie	eten	al 100% bij aanwezig	verbeterd	automatische verbeterd
4	M	23	presentatie	vrije tijd	verbeterd	verbeterd	automatische verbeterd
5	V	36	presentatie	tafel daken	verbeterd	meer aanwezig	glorie/afwezig, meer aanwezig
6	V	42	representatie	handen wassen	verbeterd	verbeterd	geen
7	V	41	representatie	wassen	verbeterd	hoogte verbeterd	geen
8	M	38	representatie	volwassen wegbruggen	verbeterd	verbeterd	geen
9	M	37	representatie	afgevoerd	verbeterd	verbeterd	geen

GEGEVENS EN
UITKOMSTEN COC

De onderzoekers begonnen telkens met het verzamelen van informatie over de deelnemer om een goed beeld te kunnen vormen van zijn/haar manier van communiceren, niveau van betekenisverlening en functioneren in dagelijkse situaties op de groep. Vervolgens stelden ze voor iedere deelnemer in overleg met verschillende belangrijke personen (ouders, begeleiders, logopedist, orthopedagoog/psycholoog) een geïndividualiseerd communicatieplan op voor Conceptondersteunende Communicatie tijdens één specifieke activiteit (bijvoorbeeld eten).

Zowel voor als tijdens het toepassen van Conceptondersteunende Communicatie binnen deze activiteit vulden de begeleiders dagelijks een observatielijst in. Ze observeerden de mate van zelfstandigheid, de stemming en de mate van probleemgedrag van de deelnemer tijdens de activiteit. Door alle observaties op een rij te zetten en te vergelijken, konden de onderzoekers zien welke effecten Conceptondersteunende Communicatie heeft op het functioneren van de deelnemer tijdens deze activiteit.

5.4 Case studies van volwassenen met een verstandelijke beperking

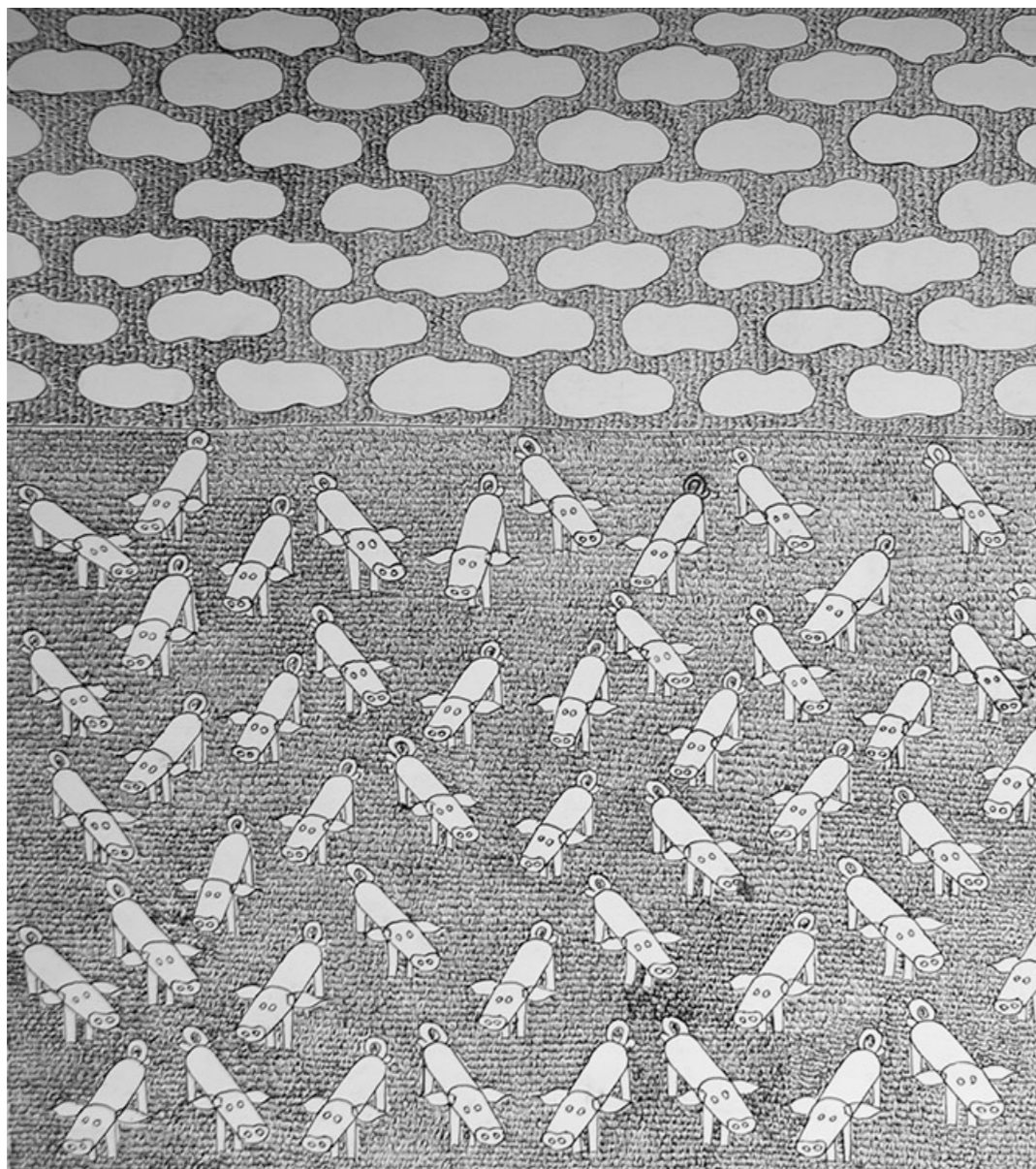
DENNIS: COC TOEGEPAST
OP HET WERK

ALEX: COC VERDUIDELIJKT
DE DAGELIJKSE ACTIVITEITEN

Op het vlak van zelfstandigheid zien de onderzoekers voor alle deelnemers een duidelijke vooruitgang. Dit betekent dat de deelnemers binnen deze activiteit meer stappen zelfstandig ondernemen, wanneer de communicatie wordt aangepast aan hun niveau. Voor één deelnemer is er op dit vlak geen verbetering meer mogelijk, omdat hij, voorafgaand aan de invoering van Conceptondersteunende Communicatie, alles al zelfstandig deed in deze situatie. Ook de stemming is voor zeven van de negen deelnemers verbeterd. Bij één deelnemer is de stemming voornamelijk neutraal en is er geen duidelijke verandering zichtbaar. Voor een andere deelnemer is de stemming zowel vooraf als tijdens de interventie sterk wisselend, waardoor deze moeilijk te beoordelen is. Vermoedelijk is dit met name te wijten aan verschillende epileptische aanvallen en wisselingen in de medicatie. Met betrekking tot probleemgedrag zien de onderzoekers dat er bij vier deelnemers nauwelijks sprake was van problemen in deze situatie. Bij vijf deelnemers was dit echter wel het geval en bij vier van hen is dit gedrag beduidend minder geworden. Bij de andere deelnemer doet het probleemgedrag zich wisselend voor vooraf en tijdens de interventie.

Hoewel het een kleine onderzoeksgroep betreft, concluderen de onderzoekers dat de eerste resultaten veelbelovend zijn. Ze zien bij alle deelnemers positieve ontwikkelingen op één of meer gebieden naar aanleiding van het invoeren van Conceptondersteunende Communicatie (Publicatie in voorbereiding).

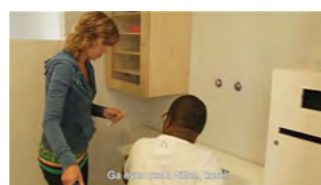

6.1 De filmpjes

In dit hoofdstuk staan alle filmpjes die in dit iBoek voorkomen bij elkaar. Op deze manier kun je gemakkelijk een filmpje terugvinden en nog eens opnieuw bekijken.

ALEX: CoC VERDUIDELIJKT DE DAGELIJKSE ACTIVITEITEN

DIAMOND: PUZZELEN

EXECUTIEVE FUNCTIES

CENTRALE COHERENTIE

DJ: HOE HET WAS

HOE IS HET OM OVER STRAAT TE LOPEN MET ASS? (YouTube)

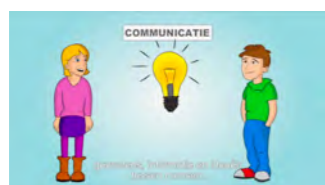
CoC INTRO

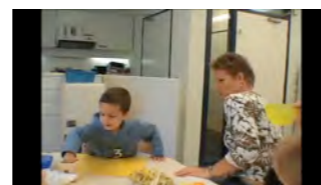
DJ: 10 JAAR

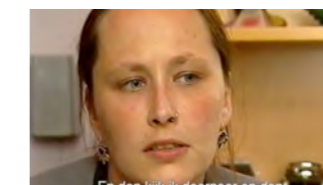
IVO: THEORY OF MIND

COMMUNICATIE

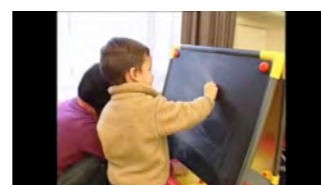
DJ: WEGPUZZELEN

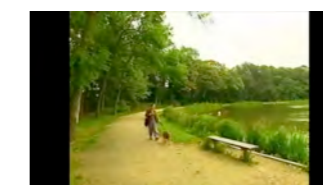
MICHELLE: CENTRALE COHERENTIE

DENNIS: CoC TOEGEPAST OP HET WERK

ETEN EN DRINKEN MET CoC

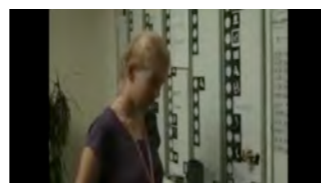

MICHELLE, LUC EN ROB: Executieve functies

6.1 De filmpjes

Pleuntje van Wijck
COMMUNICATIEONDERZOEK

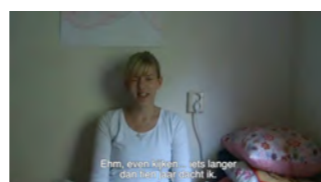
SANNE: ONDERSTEUNING
OP REPRESENTATIE NIVEAU

WIM: MATCHEN

PLEUNTJE VAN WIJCK
& ELMA BOTIC:
Werken met CoC

SANNE: TIPS VOOR
BEGELEIDERS

XAVI: CoC THUIS
TOEGEPAST

PONJING: VAN
PRESENTATIE- NAAR
REPRESENTATIE NIVEAU

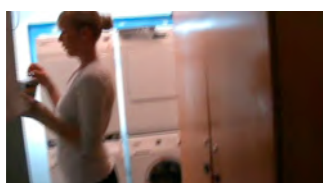
SYLVAIN: CoC THUIS
TOEGEPAST

SAMENSPEL
IN DE SPEELLEERTUIN

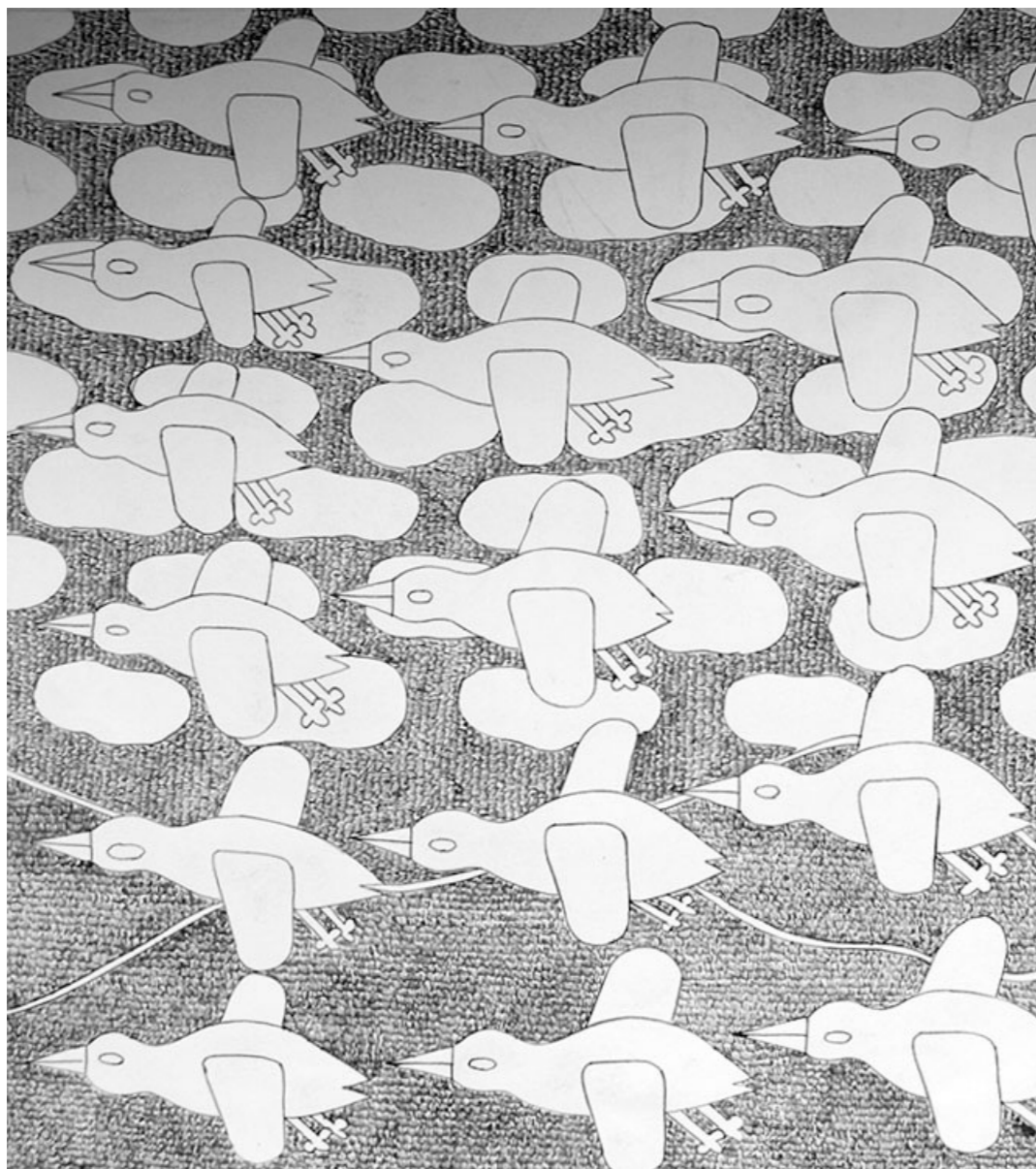
THEORY OF MIND

SANNE DOET DE WAS NU
ZONDER ONDERSTEUNING

VAN VOORWERPEN
NAAR AFBEELDINGEN

Literatuur

Colofon

Literatuur:

Bogdashina, O. (2006). *Communicatiekwesaties bij Autisme en Syndroom van Asperger: spreken we dezelfde taal?* Antwerpen- Apeldoorn: Garant.

Bogdashina, O. (2012). *Waarneming en zintuiglijke ervaringen bij mensen met Autisme en Aspergersyndroom: verschillende ervaringen, verschillende werelden.* Antwerpen- Apeldoorn, derde druk: Garant.

Brands, T. & Van de Veerdonk, C. (2007) *Speel-leer-tuin Zazoe: zet geen kinderen met een autismspectrumstoornis buiten spel.* Centrum voor Gezinsbegeleiding, Team vroegbehandeling. Interne publicatie Sint-Michielsgestel: Viataal.

Brouwers, K. & Vermeulen, L. (2010). *Orthocommunicatieve behandeling.* Eindhoven: Sint Marie.

Bruin, C. (2004). *Geef me de vijf.* Doetinchem: Graviant educatieve uitgaven.

Denteneer-van der Pasch, W. & Verpoorten, R. (2007). *Autismspectrumstoornissen. Basisbegrippen en inleiding tot Conceptondersteunende Communicatie.* Sint-Michielsgestel: Koninklijke Kentalis.

Dunn, W. *Sensory Profile – NL.* Vertaling André Rietman (2013). Amsterdam: Pearson Assessment and Information

Frith, U. (1989). Autism and "Theory of Mind". In: C. Gillberg (ed.) *Diagnosis and Treatment of Autism.* New York: Plenum Press.

Hagen-Geerts, P., Maljaars, J., Denteneer-van der Pasch, W., Verpoorten, R., van Berckelaer-Onnes, I., & Noens, I. (2014). *Met ANDERE ogen: conceptondersteunende communicatie voor mensen met autisme en een visuele en verstandelijke beperking* [dvd en brochure]. 's-Hertogenbosch, NL: Tijdcode Producties.

Handboek voor de classificatie van psychiatrische stoornissen (DSM-5) (2014). American Psychiatric Association. *Nederlandse vertaling van het Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5th Edition*. Uitgeverij Boom.

Happé, F. & Frith, U. (2006). The weak coherence account: Detail-focused cognitive style in autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 36 (1), 5-25.

Isarin, J. (red.) (2011). *Autisme binnen Kentalis: Communicatie Centraal*. Sint-Michielsgestel: Koninklijke Kentalis.

Isarin, J. & Brouwers-Jansen, K. (2014). *Op eigen wijze samen. De orthocommunicatieve behandeling voor kinderen en jongeren met autisme*. iBoek. Sint-Michielsgestel; Koninklijke Kentalis (iBoek).

Kort, W., Schittekatte, M. & Compaan, E. (2008). *Clinical Evaluation of Language Fundamentals-4. Handleiding Nederlandse versie, CELF-4-NL*. Amsterdam: Pearson Assessment and Information B.V.

Maljaars, J., Hagen-Geerts, P., Verpoorten, R., Van Berckelaer-Onnes & Noens I. (2014) *ComVoor-V. Voorlopers in communicatie aangepast voor mensen met een visuele beperking*.

Maljaars, J., Hermans, K., Verpoorten, R., Denteneer-van der Pasch, W., van Berckelaer-Onnes, I., & Noens, I. (2015). Conceptondersteunende communicatie voor slechtziende en blinde personen met een autismespectrumstoornis en een verstandelijke beperking op basis van de ComVoor-V: een interventiestudie. In: *Wetenschappelijk Tijdschrift Autisme 4*; 134-143.

Maljaars, J., & Noens, I. (in voorbereiding). *Augmentative communication for adults with autism spectrum disorder, intellectual disability and challenging behavior: A combination of several single case experiments.*

Noens, I (2007). Pruimen als eieren zo groot. Communicatieproblemen bij mensen met autisme. In: Noens, I & van IJzendoorn, R. (Red.) *Autisme in orthopedagogisch perspectief*. Boom Academic.

Ozonoff, S. (1995). Executive functions in autism. In: E. Schopler en G. B. Mesibow (Eds.), *Learning and Cognition in Autism*. New York, NY: Plenum Press.

Schlichting, L. (2005). *PPVT-III-NL*. Amsterdam. Harcourt Test Publishers.

Sande, K. van de, Denteneer-van der Pasch, W. , Verpoorten, R. & Isarin, J. (2010). Conceptondersteunende Communicatie. 4 case studies. In: *Wetenschappelijk Tijdschrift Autisme 2*: 60-71.

Verhulst, F.C., Ende, J. van der & Koot, H.M. 1996. *Handleiding voor de TRF (6-18)*. Rotterdam: Sophia Kinderziekenhuis, afdeling Kinder- en Jeugdpsychiatrie.

Vermeulen, L. & Vermeer, A. (2001). *Taaltoets alle Kinderen (TAllek)*. Arnhem: Cito.

Vermeulen, P. (2009). *Autisme als contextblindheid*. Leuven: ACCO.

Verpoorten, R. A. W. (1996). Communicatie met verstandelijk gehandicapte autisten: Een multi-dimensioneel communicatiemodel. In: *Nederlands Tijdschrift voor Zorg aan Verstandelijk Gehandicapten*, 22, 106-120.

Verpoorten, R., Denteneer - van der Pasch, W., Versteegen, M., Hagen-Geerts, P., Smit, de M., Erp, L., Hunsel, J. en Vedelaar, J. (2004). *Praktijkwerkboek. Klinische vaardigheidstraining in Ondersteuning van Conceptwaarneming bij Autisme*, Interne Publicatie. Sint Michielsgestel: Viataal/Koninklijke Kentalis.

Verpoorten, R., Noens, I. & Van Berckelaer-Onnes, I. (2004). *ComVoor: Voorlopers in communicatie. Handleiding*. Leiden: PITS B.V.

Verpoorten, R. Versteegen, M. & Hagen, P. (2011). *Sensorisch Profiel Checklist (SensPRC)*. Sint-Michielsgestel: Koninklijke Kentalis.

Verpoorten, R., Noens, I., Maljaars, J. & Van Berckelaer-Onnes, I. (2016). *ComVoor-2- vernieuwde editie. Voorlopers in communicatie. Handleiding*. Hogrefe.

Filmbeelden:

Brands, T.& van de Veerdonk C. (2014). DVD: *Samenspel in de speelleertuin*.

Dekeukeleire D. & Steelandt Ph. (2003). DVD: *Autimatisch: 61233 beelden over autisme en normale begaafdheid*.

www.autismetv.nl (Leo Kannerhuis). *Theorie of Mind; Executieve functies, Centrale Coherentie*.

www.youtube.com/watch?v=p1PNhooUUuc. *What it's like to walk down a street when you have autism or an ASD*.

Kennisteam Autisme Viataal (2008). *Autisme Spectrumstoornissen Conceptondersteunende Communicatie in beeld* (DVD en brochure). 's Hertogenbosch. Tijdcode Producties/Viataal.

Landelijk Netwerk Autisme. (2009). *Ivo, een jongen met Asperger* (DVD). 's Hertogenbosch. Tijdcode Producties.

Maljaars, J., Noens, I., Hagen-Geerts, P., Denteneer - van der Pasch, W., Van Berckelaer-Onnes, I. en Verpoorten, R. (2014). *Met ANDERE ogen, conceptondersteunende communicatie voor mensen met autisme en een visuele en verstandelijke beperking* (DVD en brochure). 's Hertogenbosch, NL: Tijdcode Producties.

Koninklijke Kentalis (2015). *Beelden uit de dagelijkse praktijk* (cliënten in de groep en thuis).

Auteurs:

Kentalis Zorg: Tonny Brands, Wilma Denteneer - van der Pasch, Kim van de Sande, Marlou Versteegen

Eindredactie:

Jet Isarin

Illustraties Fien en Flip:

Kentalis Zorg: Ellis van Erp

Tekeningen bij hoofdstukken:

Jan de Knegt

Stem introfilm:

Kentalis Zorg: Fred Saan

Audio, video, ondertiteling, muziek introfilm:

Kentalis Academie Multimedia: Peter de Kort, Bert Kuipers-Munneke, Rob van Teijlingen

iBoek-bouw:

Kentalis Academie Multimedia: Rob van Teijlingen

Kentalis Academie Onderzoek & Ontwikkeling: Jet Isarin

Met dank aan de mensen met autisme, ouders en medewerkers die toestemming gaven voor het gebruiken van filmmateriaal.

© 2017 Koninklijke Kentalis

versie 2.0